

ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ*

Ἡ ἀνάγκη ἑνός σοσιαλιστικοῦ προγράμματος

Εἶναι ἀδύνατο νά μή μᾶς ἐκπλήξει τό πόσο λίγο οἱ σημερινοί σοσιαλιστές συζητοῦν τό ζήτημα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Κι ἀκόμα πιό ἐκπληκτικό εἶναι πού ἀκοῦμε τούς ὑποτιθέμενους ἐπαναστάτες νά ὑποστηρίζουν πώς θά 'πρεπε νά ἀσχοληθοῦμε ἀποκλειστικά μέ τά «πρακτικά» καί «καθημερινά» προβλήματα τῆς ταξικῆς πάλης καί νά ἀφήσουμε τό μέλλον νά φροντίσει γιά τό μέλλον. Αὐτές οἱ ἀντιλήψεις θυμίζουν τήν περίφημη ρήση τοῦ Μπερόνσάιν: «Ἐσοκοπός δέν εἶναι τίποτα, τό κίνημα εἶναι τό πᾶν.» Στήν πραγματικότητα κίνημα ὑπάρχει μόνον πρὸς κάποιον στόχο –παρόλο πού αὐτός ὁ στόχος πρέπει νά ἀναπροσδιορίζεται διαρκῶς ὅσο τό κίνημα ἀναπτύσσεται.

Συχνά, γιά νά ἀποφύγουν κάθε ἐμπεριστατωμένη συζήτηση γιά τό ζήτημα τοῦ σοσιαλισμοῦ, χρησιμοποιοῦν ἀποσπάσματα πού ἔχουν διαλέξει μέ ἐπιμέλεια ἀπό τό ἔργο τοῦ Μάρξ, ἀποσπάσματα πού στρέφονται ἐναντίον τῶν οὐτοπικῶν σοσιαλιστῶν. Ἄλλά προφανῶς τά ἀποσπάσματα δέν εἶναι καί ἀποδείξεις. Στήν πραγματικότητα εἶναι τό ἐντελῶς ἀντίθετο: ἀποδείξεις τῆς ἀπουσίας μᾶς ἀληθινῆς ἀπόδειξης. Δέν ἐπικαλεῖται κανεῖς τήν αὐθεντία ἑνός μεγάλου συγγραφέα γιά νά ἀποδείξει πώς τό νερό θά βράσει ἂν τό ἀφήσουμε ἀρκετή ὥρα στή φωτιά. Ἄλλά τί νά σκεφτοῦμε γιά τό βάθος τῆς ὑπόθεσης; Ὁ Μάρξ δικαιολογημένα ἄσκησε πολεμική ἐναντίον ἐκείνων πού ἤθελαν νά ἀντικαταστήσουν μέ λεπτομερειακές καί ἀσθητικές περιγραφές τῆς μελλοντικῆς κοινωνίας τήν ἀνάλυση τῶν πραγματικῶν ἀγῶνων πού διαδραματίζονταν κάτω ἀπό τή μύτη τους. Ὡστόσο, δέν παρέλειψε νά διατυπώσει τίς δικές του ἀπόψεις σχετικά μέ τό πρόγραμμα μᾶς προλεταριακῆς ἐπανάστασης. Πράγματι, ἐνσωμάτωσε τά στοιχεῖα ἑνός τέτοιου προγράμματος στό *Κομμουνιστικό Μανι-*

* Δημοσιεύτηκε στό *International Socialism*, Λονδίνο, τεῦχος Ἐνοιξιῆς 1961. Ἡ *Solidarity* τοῦ Λονδίνου τό τύπωσε σέ μικροσούρα τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1961. Τό κείμενο αὐτό γνώρισε πολλές ἀνατυπώσεις, μεταφράστηκε καί δημοσιεύτηκε καί στά ἰταλικά, γαλλογερμανικά, πολωνικά, σουηδικά καί νόρβηγικά. Τό ξαναμετέφρασα ἀπό τά ἀγγλικά ὁ ἴδιος.

φέστο. Δέν άγνόησε καμιά άπό τίς εύκαιρίες πού του πρόσφερε ή άνάπτυξη τής ιστορικής πείρας ή οι άνάγκες του εργατικού κινήματος, για νά διευρύνει, νά έπεξεργαστεί ή και νά τροποποιήξει τίς προηγούμενες προγραμματικές άντιλήψεις του. Γνωρίζουμε τά παραδείγματα τής γενίκευσης τής έμπειρίας τής Παρισινής Κομμούνας μέ τόν όρο «δικτατορία του προλεταριάτου» ή τής «Κριτικής του Προγράμματος τής Γκότα».

Ήν ύποστηρίζει κανείς, τό 1961, πώς δέν μπορούμε ούτε όφείλουμε νά προχωρήσουμε μακρύτερα άπό τόν Μάρξ, είναι σαν νά δηλώνει πώς έδώ και όγδόντα χρόνια δέν συνέβη τίποτα τό άξιόλογο. Φαίνεται, σ' άλήθεια, ότι αυτό σκέφτονται όρισμένοι άνθρωποι – συμπεριλαμβανομένων και πολλών ύποτιθέμενων «μαρξιστών». Φυσικά, δέχονται πώς πολλά γεγονότα συνέβησαν και πώς θά 'πρεπε νά καταγραφώσουμε έπιμελώς τό χρονικό τους. Ήστόσο, άπορρίπτουν τήν ιδέα ότι αυτά τά γεγονότα επιβάλλουν τήν παραμικρότερη έστω άλλαγή τών προγραμματικών άντιλήψεών τους. Ή όργανωτική άποσύνθεσή τους συμβαδίζει μέ τή θεωρητική και πολιτική τους στασιμότητα.

Πιστεύουμε πώς ό,τι συνέβη κατά τήν περίοδο τήν όποία συζητάμε, και κυρίως άπό τό 1917 κι έπειτα, είναι για τούς σοσιαλιστές πιό σημαντικό άπό όποιοδήποτε προηγούμενο γεγονός τής άνθρώπινης ιστορίας. Τό προλεταριάτο πήρε τήν έξουσία σέ μιά άχανή χώρα. Ή Αντιστάθηκε νικηφόρα στίς άπόπειρες μιάς άστικής άντεπανάστασης. Ήπειτα έξαφανίστηκε βαθμιαία άπό τό ιστορικό προσκήνιο, και ένα καινούριο κοινωνικό στρώμα, ή γραφειοκρατία, έπέβαλε τήν κυριαρχία του στή ρωσική κοινωνία και δάλθηκε νά οικοδομήσει τό «σοσιαλισμό» μέ τίς πιό κτηνώδεις μεθόδους τρομοκρατίας και έκμετάλλευσης. Ή Αντίθετα άπ' όλα τά προγνωστικά –άκόμα και του Τρότσκι– ή ρωσική γραφειοκρατία πέρασε νικηφόρα τή δοκιμασία του μεγαλύτερου πολέμου τής ιστορίας και σήμερα διεκδικεί άπό τίς ΗΠΑ τήν παγκόσμια πρωτιά στό βιομηχανικό και τό στρατιωτικό πεδίο.

Πρίν άπό τόν πόλεμο ό Τρότσκι καθημερινά διατύπωνε τήν πρόβλεψη ότι ή γραφειοκρατία δέν θά μπορούσε νά ξεπεράσει αυτή τήν έσχατη δοκιμασία, έξαιτίας τής «άντίφασης άνάμεσα στά σοσιαλιστικά θεμέλια του καθεστώτος και τόν παρασιτικό και άντιδραστικό χαρακτήρα τής γραφειοκρατίας». Σήμερα οι τροτσκιστές λένε πώς ή άύξανόμενη στρατιωτική δύναμη τής Ρωσίας είναι προϊόν αυτών τών «σοσιαλιστικών θεμελίων». Ήν δέν μπορείτε νά καταλάβετε αυτή τή λογική, δέν έχετε παρά νά εφαρμόσετε τόν έξής κανόνα: όταν ένας σπούτνικ μπαίνει καλά στήν τροχιά του, αυτό σημαίνει άναγκαστικά πώς έκτοξεύτηκε άπό τά δάθη τών σοσιαλιστικών θεμελίων. Ήν τι-

ναχεί στον άέρα, αυτό όφείλεται στον παρασιτικό χαρακτήρα τής γραφειοκρατίας.

Μετά τόν πόλεμο, τό ίδιο γραφειοκρατικό καθεστώς επιβλήθηκε σέ χώρες τόσο διαφορετικές όπως ή Ή ανατολική Γερμανία και ή Τσεχοσλοβακία, άπό τή μιά μεριά, και ή Βόρεια Κορέα ή τό Βόρειο Βιετνάμ, άπό τήν άλλη, χωρίς προλεταριακή επανάσταση. Ήν ή έθνικοποίηση τών μέσων παραγωγής και ό σχεδιασμός είναι τά «θεμέλια» του σοσιαλισμού, προφανώς δέν ύπάρχει κανείς άναγκαιός δεσμός μεταξύ του σοσιαλισμού και τής δράσης τής εργατικής τάξης. Τό μόνο πού έχουν νά κάνουν οι εργάτες είναι νά ψοφήσουν για νά χτίσουν «σοσιαλιστικά» εργοστάσια και νά τά δάλουν μπρός. Ή οποιαδήποτε τοπική γραφειοκρατία θά μπορούσε, μέ τή συνδρομή εύνοιικών περιορισάσεων και του Κρεμλίνου, νά πραγματώσει αυτόν τό «σοσιαλισμό».

Ήπειτα κάτι συνέβη, τό 1956 οι ούγγροι εργάτες πήραν τά όπλα και ξεσηκώθηκαν ενάντια στή γραφειοκρατία. Σχημάτισαν εργατικά Συμβούλια και άπαίτησαν τήν εργατική διαχείριση τής παραγωγής. Ήτσι απέδειξαν πώς τό ζήτημα άν ό σοσιαλισμός είναι άπλά «έθνικοποίηση σүн σχεδιασμός» ή άν είναι «εργατικά Συμβούλια σүн εργατική διαχείριση τής παραγωγής» δέν είναι άκαδημαϊκό ζήτημα. Ήδώ και πέντε χρόνια ή ιστορία θέτει αυτό τό ζήτημα περισσότερο άπό έπιτακτικά.

Οι παραδοσιακές ιδέες περί σοσιαλισμού γνώρισαν μέ πολλούς και διάφορους τρόπους τή δοκιμασία τών γεγονότων. Είναι άδύνατο νά κλείνουμε τά μάτια μäs μπροστά στα συμπεράσματα. Ήν σοσιαλισμός είναι έθνικοποιημένη ιδιοκτησία σүн σχεδιασμός σүн δικτατορία του Κόμματος, τότε σοσιαλισμός είναι Χρυσός σүн σπούτνικ σүн «βούτυρο τό 1964», όπως λέει. Μ' αυτή τήν άντίληψη, τό καλύτερο πού έχουμε νά κάνουμε, είναι νά παραμείνουμε άντιπολίτευση στό καθεστώς, άσκώντας κριτική άπό τίς τάξεις του κομμουνιστικού Κόμματος και προσπαθώντας νά «έκδημοκρατίσουμε» και νά «έξανθρωπίσουμε» τό σύστημα. Ήσο για τά ύπόλοιπα, ποιός ό λόγος νά προσπαθούμε; Ή έκβιομηχάνιση μπορεί νά πραγματοποιηθεί χωρίς δημοκρατία. Ήσο έλεγε και ό Τρότσκι, κάθε επανάσταση έχει τά «έκτακτα έξοδα» της. Τό ότι έδώ αυτά τά «έκτακτα έξοδα» είναι άληθινά πτώματα, είναι κάτι πού μπορούσαμε νά τό περιμένουμε.

Αυτές οι διαπιστώσεις δέν είναι σημαντικές μόνο για μιά συζήτηση για τό σοσιαλισμό. Ή σημασία τους είναι θεμελιώδης άν θέλουμε επιπλέον νά κατανοήσουμε τόν σύγχρονο καπιταλισμό. Σέ πολλές καπιταλιστικές χώρες έχουν έθνικοποιηθεί βασικοί οικονομικοί τομείς και έχει πραγματοποιηθεί σέ σημαντικό βαθμό ό κρατικός έλεγχος και ό οικονομικός σχεδιασμός. Ή ίδιος ό καπιταλισμός –ό «όρθόδοξος» καπιταλισμός δυτικού τύπου– γνώρισε τεράστιες άλλαγές.

Ἡ πραγματικότητα κλόνισε σκληρά τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς ἰδέες σχετικὰ μὲ αὐτὸν τὸν καπιταλισμό. Γιὰ παράδειγμα, τὴν ἰδέα πὼς ὁ καπιταλισμὸς δὲν μποροῦσε νὰ ἀναπτύξει ἄλλο τὴν παραγωγή (μὴ ἰδέα πού διατύπωσε σαφέστατα ὁ Τρότσκι στὸ *Μεταβατικὸ πρόγραμμά του*: «Οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητας μένουν στάσιμες. Οἱ καινούριες ἐφευρέσεις καὶ βελτιώσεις δὲν καταφέρονται νὰ ἀνυψώσουν τὸ ἐπίπεδο τοῦ ὑλικοῦ πλοῦτου») τὴν ἰδέα πὼς ὑπάρχει μὴ ἀναπόφευκτη διαδοχὴ φάσεων ἀνάπτυξης καὶ ὄλο καὶ βαθύτερων οἰκονομικῶν ὑφέσεων· ὅτι, στὸν καπιταλισμό, τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τῆς οἰκονομικῶν ὑφέσεων· ὅτι, στὸν καπιταλισμό, τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τῆς ἐργατικῆς τάξης δὲν μπορεῖ νὰ ἀνέβει οὐσιαστικά καὶ γιὰ πολὺ· ὅτι μὴ ὄλο καὶ μεγαλύτερη δεύτερη βιομηχανικὴ στρατιά εἶναι ἀναπόφευκτη γιὰ τὸ σύστημα. Οἱ «ὀρθόδοξοι» μαρξιστὲς εἶναι ὑποχρεωμένοι ν' ἀνατρέχουν σὲ κάθε λογῆς λεκτικὲς ἀκροβασίες γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν αὐτὲς τὶς ἰδέες. Κι ἔτσι κατέληξαν σὲ ὄνειροφαντασίες σχετικὰ μὲ τὴν ἐπόμενη μεγάλη οἰκονομικὴ ὑφεση – πού ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια ὑποτίθεται πὼς ὅπου νὰ 'ναι ἐρχεται.

Αὐτὰ τὰ προβλήματα, πού φέρνει στὴν ἐπιφάνεια ἡ ἐξέλιξη τοῦ καπιταλισμοῦ, συνδέονται στενότερα μὲ τὶς προγραμματικὲς ἀντιλήψεις τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος. Ὅπως συνήθως, οἱ ὑποτιθέμενοι «ρεαλιστὲς» (πού μὲ βδελυγμία ἀπορρίπτουν κάθε συζήτηση γιὰ τὸ σοσιαλισμό, «ἔνα θέμα πού ἀφορᾷ τὸ ἀπώτερο μέλλον») εἶναι τυφλοὶ μπροστὰ στὴν πραγματικότητα. Ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα ὅμως ἀπαιτεῖ μὴ ἐπανεξέταση, ἐδῶ καὶ τώρα, τῶν θεμελιωδῶν προβλημάτων τοῦ κινήματος. Στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ κειμένου θὰ δεῖξουμε γιὰτί χωρὶς μὴ τέτοια ἐπανεξέταση εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑιοθετήσουμε μὴ σωστὴ θέση μπροστὰ στὰ πῶς ἀπλά, στὰ πῶς καθημερινά, στὰ πῶς προσγειωμένα πρακτικὰ προβλήματα. Πρὸς τὸ παρόν σημειώνουμε τὸ ἔξης προφανές: εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρξει *συνειδητὸ* σοσιαλιστικὸ κίνημα ἂν ἀποφεύγει τὴν ἀπάντηση στὸ θεμελιώδες ἐρώτημα «τί εἶναι σοσιαλισμὸς». Κι αὐτὴ ἡ ἐρώτηση εἶναι ἡ ἄλλη ὀψη αὐτῶν τῶν δύο ἄλλων ἐρωτήσεων: «τί εἶναι καπιταλισμὸς», καὶ «ποιεῖς εἶναι οἱ πραγματικὲς ρίζες τῆς κρίσης τῆς σύγχρονης κοινωνίας».

Ἡ ἀντίφαση στὴν παραγωγή

Ὁ παραδοσιακὸς μαρξισμὸς θεωρεῖ πὼς ἡ κρίση τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ τῆς «ἀναρχίας τῆς ἀγορᾶς». Ἔτσι, ἡ κατάργηση τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας θὰ ἀνοίγει μὴ καινούρια περίοδο ἀνάπτυξης τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Σήμερα μποροῦμε νὰ δοῦμε πὼς τὸ λάθος αὐτῆς τῆς ἀποψῆς ἀποδείχθηκε ἀπὸ τὰ γεγονότα. Στὶς χώρες τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης δὲν ὑπάρχει ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία. Δὲν ὑπάρχουν οἰκονομικὲς ὑφέσεις. Δὲν ὑπάρχει ἀνεργία. Κι ὅμως, οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες εἶναι τόσο ὀξείες ὅσο καὶ στὴ Δύση. Χρειάζεται νὰ

θυμίσουμε τὰ γεγονότα στὴν Ἀνατολικὴ Γερμανία τὸ 1953, στὴν Πολωνία καὶ στὴν Οὐγγαρία τὸ 1956, στὴν Κίνα τὸ 1957, ἢ τοὺς ἀπόηχους τῶν καθημερινῶν ἀγῶνων στὰ ῥωσικὰ ἐργοστάσια, πού τὰ βρισκόμεναι στὸν ἴδιο τὸν ἐπίσημο σοβιετικὸ Τύπο καὶ στὴ *δημόσια* ἐκθεση τοῦ Χρυσοστόφ στὸ 206 Συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ;

Ἡ οἰκονομικὴ ἀναρχία, ἡ μαζικὴ ἀνεργία, ἡ στασιμότητα τῆς παραγωγῆς καὶ οἱ μισθοὶ πείνας θεωροῦνται ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ σκέψη τόσο ἐκφράσεις τῶν βαθιῶν ριζωμένων στὴ φύση τοῦ καθεστώτος ἀντιφάσεων τοῦ καπιταλισμοῦ ὅσο καὶ κύρια κίνητρα τῆς ταξικῆς πάλης. Σήμερα βλέπουμε πὼς, παρόλο πού δὲν ὑπάρχει ἀνεργία καὶ οἱ μισθοὶ αὐξάνονται, οἱ καπιταλιστὲς συναντοῦν διαρκῶς προβλήματα στὴ διαχείριση τοῦ συστήματός τους καὶ ἡ ταξικὴ πάλη δὲν ἔχει καθόλου ἀποδυναμωθεῖ. Γιὰ βαθύτερους λόγους – πού συνδέονται στενά μὲ τὰ προβλήματα πού συζητάμε σ' αὐτὸ τὸ κείμενο – οἱ μορφὲς αὐτῆς τῆς πάλης τροποποιήθηκαν ἀλλὰ δὲν μειώθηκε ἡ ἔντασή της. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐργατῶν γιὰ τὴν παραδοσιακὴ, «ἀριστερὴ» ἢ ὄχι, «πολιτικὴ» μειώθηκε. Ἀλλὰ οἱ «ἀνεπίσημες» ἀπεργίες στὴ Μεγάλῃ Βρετανία καὶ οἱ «ἀγριες» ἀπεργίες στὶς ΗΠΑ εἶναι ὄλο καὶ πῶς συχνές. Τὰ ἄτομα πού μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ἐξακολουθοῦν νὰ παραθέτουν τὰ παλιὰ κείμενα δὲν μποροῦν νὰ προσφέρουν τίποτα στὴν οὐσιαστικὴ καὶ ἀπαραίτητη ἀνασυγκρότηση τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος.

Ὁ παραδοσιακὸς μαρξισμὸς τοποθετοῦσε τὶς ἀντιφάσεις καὶ τὸν ἀνορθολογισμό τοῦ καπιταλισμοῦ στὸ ἐπίπεδο τῆς συνολικῆς οἰκονομίας καὶ ὄχι στὸ ἐπίπεδο τῆς παραγωγῆς. (Ἀπὸ δῶ καὶ στὸ ἔξης χρησιμοποιοῦ τὸν ὄρο «μαρξισμὸς» μὲ τὴν πραγματικὴ ἱστορικὴ του ἔννοια. Ἐννοῶ δηλαδή τὶς ἰδέες πού τὸν περισσότερο καιρὸ ὑπερίσχυσαν στὸ μαρξιστικὸ κίνημα, καὶ ἀφήνω κατὰ μέρος τὶς φιλολογικὲς λεπτότητες καὶ τὶς λεπτομερειακὲς ἐρμηνείες τοῦ τάδε ἢ τοῦ δείνα ἀποσπάσματος. Οἱ ἰδέες πού σηζητοῦνται παρακάτω εἶναι αὐστηρὰ οἱ ἰδέες τοῦ Μάρξ, ὅπως τὶς διατύπωσε στὸ *Κεφάλαιο*.) Σύμφωνα μὲ τὸν Μάρξ, τὰ προβλήματα βρισκόμενα στὸ ἐπίπεδο τῆς «ἀγορᾶς» καὶ τοῦ «συστήματος ἰδιοποίησης» καὶ ὄχι στὸ ἐπίπεδο τῆς ἰδιαίτερης ἐπιχείρησης ἢ τοῦ συστήματος παραγωγῆς μὲ τὴν πῶς συγκεκριμένη, τὴν πῶς ὑλικὴ του ἔννοια. Φυσικά, σήμερα τὸ καπιταλιστικὸ ἐργοστάσιο ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴ σχέση του μὲ τὴν ἀγορά. Θὰ ἦταν παράλογο γιὰ τὴν ἀγορὰ νὰ παράγονται προϊόντα πού δὲν πρόκειται νὰ πωληθοῦν. Βέβαια ὁ παραδοσιακὸς μαρξισμὸς ἀναγνωρίζει πὼς τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ διαπερνᾷ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὸ σύγχρονο ἐργοστάσιο: οἱ μέθοδοι καὶ οἱ ρυθμοὶ δουλειᾶς εἶναι πῶς καταπιεστικοὶ ἀπ' ὅ,τι χρειάζεται, ὁ καπιταλισμὸς ἐνδιαφέρεται λίγο γιὰ τὴ ζωὴ ἢ γιὰ τὴν ὑγεία τῶν ἐργατῶν, καὶ πάει λέγοντας. Ἀλλὰ αὐτὸ καθαυτὸ τὸ ἐργοστάσιο, ὅπως εἶναι σήμερα, τὸ θεωροῦν καθαρὴ ἐνσάρκωση

της ὀρθολογικότητας καί τῆς ἀποτελεσματικότητας. Τόσο ἀπό τεχνολογική ἄποψη ὅσο καί ἀπό ὀργανωτική πλευρά, τό σύγχρονο ἐργοστάσιο θεωρεῖται προσωποποίηση τοῦ Λόγου. Ἡ καπιταλιστική τεχνολογία εἶναι ἢ τεχνολογία, ἢ τεχνολογία πού τήν ἐπιβάλλει ἀπόλυτα ἢ παρούσα φάση τῆς ἱστορικῆς ἀνάπτυξης. Εἶναι ἡ τεχνολογία πού αὐτά τά τυφλά ἐργαλεῖα τοῦ Ἱστορικοῦ Λόγου, οἱ καπιταλιστές, καλλιεργοῦν ἀκούραστα καί ἐφαρμόζουν στήν παραγωγή. Ἡ καπιταλιστική ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς (καταμερισμός τῆς ἐργασίας καί τῶν καθηκόντων, ἐξουχιστικός ἔλεγχος τῆς ἐργασίας ἀπό τό προσωπικό ἐπίβλεψης καί, τελικά, ἀπό τίς ἴδιες τίς μηχανές) θεωρεῖται ἡ κατεξοχὴν ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς ἐπειδή, κυνηγώντας τό κέρδος, προσαρμόζεται ἀσταμάτητα στήν πιό σύγχρονη τεχνολογία καί πραγματοποιεῖ τή μέγιστη δυνατή ἀποτελεσματικότητα τῆς παραγωγῆς. Μὲ λίγα λόγια, ὁ καπιταλισμός δημιουργεῖ τά σωστά μέσα, τά μόνα μέσα –ἀλλά τά χρησιμοποιεῖ γιά κακούς σκοπούς. Σύμφωνα μέ τούς παραδοσιακοὺς μαρξιστές, ἡ ἀνατροπὴ τοῦ καπιταλισμοῦ θά προσανατολίσει πρὸς τούς σωστούς σκοπούς αὐτό τό παραγωγικό ἐργαλεῖο μέ τὴν τεράστια ἀποτελεσματικότητά. Κι ἔτσι θά μπορέσουμε νά τό χρησιμοποιήσουμε γιά τὴν «ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῶν μαζῶν» ἀντὶ νά χρησιμοποιεῖται γιά «τό μέγιστο δυνατό κέρδος τῶν καπιταλιστῶν». Συνεπῶς θά ἐξαλειφθοῦν καί οἱ ἀπάνθρωπες ὑπερβολές τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας. Ἄλλά, σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν παραδοσιακὴ ἄποψη, αὐτὴ ἡ ἀνατροπὴ δέν θά ἀλλάξει τίποτα, καί τίποτα δέν θά μπορεῖ νά ἀλλάξει (ἐκτός ἴσως σέ κάποιο πολὺ μακρινό μέλλον) στήν ὀργάνωση τῆς δουλειᾶς καί στήν ἴδια τὴν παραγωγικὴ δραστηριότητα, τά χαρακτηριστικὰ τῆς ὁποίας ἀπορρέουν ἀναπόφευκτα ἀπὸ τὴν «παρούσα φάση ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων».

Βέβαια ὁ Μάρξ εἶδε πῶς ὁ καπιταλιστικὸς ἐξορθολογισμὸς τῆς παραγωγῆς περιεῖχε μιὰ ἀντίφαση. Πραγματοποιούνταν μέσ' ἀπὸ τὴν διαρκὴ ὑποδούλωση τῆς ζωντανῆς ἐργασίας (τοῦ ἐργάτη) στὴ νεκρὴ ἐργασία (τὴ μηχανή). Ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἀποξενωμένος στὸ βαθμὸ πού τὸν κυριαρχοῦσαν τά ἴδια του τά προϊόντα, τά ἴδια τά δημιουργήματά του (οἱ μηχανές). Εἶχε καταντήσῃ ἓνα «ἀπλό κομμάτι ἀνθρώπου» ἐξαιτίας τοῦ διαρκῶς ἀξενόμενου καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Ἄλλά στὸ πνεῦμα τοῦ Μάρξ αὐτὴ ἡ ἀντίφαση ἦταν ἀφηρημένη, «φιλοσοφική». Ἀφοροῦσε τὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου στήν παραγωγή καί ὄχι τὴν ἴδια τὴν παραγωγή. Ἡ παραγωγή ἀξενόταν *pari passu* μαζί μέ τό μετασχηματισμὸ τοῦ ἐργάτη σέ «ἀπλό ἐξάρτημα» τῆς μηχανῆς, καί ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ μετασχηματισμοῦ. Ἡ ἀντικειμενικὴ λογικὴ τῆς παραγωγῆς ὀφείλει ἀναγκαστικά νά συντρίβει τίς ἀνάγκες, τίς ἐπιθυμίες, τίς ὑποκειμενικὲς κλίσεις τῶν ἀνθρώπων. Πρέπει νά τούς «πειθαρχεῖ». Δέν μποροῦμε νά κάνουμε τίποτα γι' αὐτό: εἶναι ἀναπό-

τροπτικὴ συνέπεια τῆς παρούσας φάσης τῆς τεχνολογικῆς ἀνάπτυξης. Εἶναι ἐπίσης, γενικότερα, συνέπεια τῆς ἴδιας τῆς φύσης τῆς οἰκονομίας, πού εἶναι «τό βασίλειο τῆς ἀναγκαιότητας». Καί αὐτὴ ἡ κατάσταση ἐκτείνεται στὸ μέλλον τόσο μακριά ὅσο μποροῦσε νά δεῖ ὁ Μάρξ. Ἀκόμα καί στὴν κοινωνία τῶν «ἐλεύθερα συνεργαζόμενων παραγωγῶν», ὁ Μάρξ δηλώνει (στὸν τρίτο τόμο τοῦ *Κεφαλαίου*) πῶς ὁ ἄνθρωπος δέν θά 'ναι ἐλεύθερος στήν παραγωγή. Τό «βασίλειο τῆς ἐλευθερίας» θά ἐγκαθιδρυθεῖ –ὑποτίθεται– ἔξω ἀπὸ τὴν παραγωγή, λόγω τῆς «μείωσης τῆς ἐργάσιμης μέρας». Ἐλευθερία εἶναι οἱ δραστηριότητες τοῦ ἐλεύθερου χρόνου –αὐτό τουλάχιστον φαίνεται νά προκύπτει ἀπ' αὐτά τά λεγόμενα τοῦ Μάρξ.

Ἐμεῖς δηλώνουμε πῶς ἡ πιό πραγματικὴ, ἡ θαυτέρευη, ἡ πιό συγκεκριμένη ἀντίφαση τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι στήν πραγματικότητα αὐτὴ ἢ ἀντίφαση τὴν ὁποία ὁ Μάρξ προσέγγισε σάν μιὰ ἀπλῶς «φιλοσοφική» ἀντίφαση. Αὐτὴ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς διαρκοῦς κρίσης τῆς παρούσας κοινωνίας, τόσο στήν Ἀνατολή ὅσο καί στὴ Δύση. Ἡ «ὀρθολογικότητα» τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς δέν εἶναι παρά ἐπιφάνεια. Χρησιμοποιεῖ ὅλα τά μέσα της γιά νά αὐξήσει τὴν παραγωγή, τὴν ὁποία θεωρεῖ στόχο καθ'αυτὸν. Αὐτό καθ'αυτὸ εἶναι ἀπόλυτα ἄνορθολογικὸ.

Ἡ παραγωγή εἶναι μέσο γιά νά ἐκπληρωθοῦν ἀνθρώπινοι στόχοι – ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μέσο γιά νά ἐκπληρωθεῖ ἡ παραγωγή. Ὁ καπιταλιστικὸς ἄνορθολογισμὸς ἔχει μιὰ ἄμεση καί συγκεκριμένη ἐκφραση: ἐπειδὴ μεταχειρίζεται τούς ἀνθρώπους στὴν παραγωγή σάν ἀπλά μέσα, τούς μετασχηματίζει σέ ἀντικείμενα, σέ πράγματα. Ἄλλά ἀκόμα καί στήν ἀλυσίδα συναρμογῆς, ἡ παραγωγή βασίζεται στοὺς ἀνθρώπους ὡς ἐνεργὰ καί συνειδητὰ ὄντα. Ὁ μετασχηματισμὸς τοῦ ἐργάτη σέ ἀπλό ἐξάρτημα τῆς μηχανῆς –πράγμα πού ὁ καπιταλισμὸς ἐπιδιώκει σταθερὰ, χωρὶς ποτέ νά τό πραγματώνει πλήρως– συγκρούεται μετωπικά μέ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς. Ἄν ποτέ ὁ καπιταλισμὸς κατόρθωνε νά πραγματώσει αὐτόν τό μετασχηματισμὸ, ἡ παραγωγικὴ διαδικασία θά κατέρρεε ἀμέσως. Ἀπὸ καπιταλιστικὴ ἄποψη, αὐτὴ ἡ ἀντίφαση ἐκφράζεται ἀπὸ τὴν ταυτόχρονη προσπάθεια, ἀφενὸς, νά περιοριστεῖ ἡ ἐργασία στὴν ἀπλή ἐκτέλεση αὐστηρὰ καθορισμένων ἔργων (ἢ μάλλον αὐστηρὰ καθορισμένων *χειρονομιῶν*) καί, ἀφετέρου, νά γίνεται διαρκῆς ἐκκλιση καί προσφυγὴ στὴν ἐκούσια καί συνειδητὴ *συμμετοχὴ* τοῦ ἐργάτη, στὴν ἱκανότητά του νά κατανοεῖ καί νά πράττει πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅσα θεωρεῖται ὅτι πρέπει νά κατανοεῖ καί νά πράττει.

Αὐτὴ ἡ κατάσταση ἐπιβάλλεται στὸν ἐργάτη ὀκτῶ ὥρες τὴν ἡμέρα ἢ καί παραπάνω. Ὅπως εἶπε ἓνας ἀπὸ τούς συντρόφους μας στὰ Ἐργοστάσια Ρενό [ὁ Ντ. Μοτέ], ζητοῦν ἀπὸ τὸν ἐργάτη νά συμπεριφέρεται ταυτόχρονα «σάν ρομπότ καί σάν ὑπεράνθρωπος». Ἐκεῖ

βρίσκεται μιὰ πηγή ἀτελειώτων ἀντιφάσεων καὶ ἀγώνων σέ ὅλα τὰ ἐργοστάσια, στὰ ὄρυχεία, στὰ ἐργοτάξια καὶ τὰ ἐργαστήρια τοῦ σύγχρονου κόσμου. Κι αὐτὴ ἡ κατάσταση δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τίς «ἐθνικοποιήσεις», τὰ «πλάνα», ἀπὸ φάσεις οικονομικῆς μεγέθυνσης ἢ ὑφέσεως, ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ ἢ ὄχι ἐπίπεδο τῶν μισθῶν.

Αὐτὴ εἶναι ἡ θεμελιώδης κριτικὴ πού οἱ σοσιαλιστές ὀφείλουν σήμερα νὰ ἀσκήσουν στὴν ὑπάρχουσα ὀργάνωση τῆς κοινωνίας. Παλεύοντας σ' αὐτὸ τὸ μέτωπο, θὰ διατυπώσουν ρητὰ αὐτὸ πού κάθε ἐργάτης, σέ κάθε ἐργοστάσιο, σέ κάθε γραφεῖο, νιώθει κάθε στιγμὴ καθημερινά καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ ἐκφράσει ἀδιάκοπα μὲ τὴν ἀτομικὴ ἢ συλλογικὴ του δράση.

Ἡ καπιταλιστικὴ παραγωγή

Στὴν κοινωνία μας οἱ ἄνθρωποι περνοῦν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς τους στὴ δουλειά. Κι αὐτὴ ἡ δουλειά τούς εἶναι ἄγχος καὶ δραστηριότητα χωρὶς νόημα. Εἶναι ἄγχος γιατί ὁ ἐργάτης διαρκῶς υποτάσσεται σέ μιὰ ξένη καὶ ἐχθρική δύναμη μὲ δύο πρόσωπα: τὸ πρόσωπο τῆς μηχανῆς καὶ τὸ πρόσωπο τῆς διεύθυνσης. Δέν ἔχει νόημα, γιατί τὰ ἀφεντικά τοποθετοῦν τὸν ἐργάτη μπροστὰ σέ δύο ἀντιφατικὰ καθήκοντα: νὰ ἔκτελει διαταγές καὶ νὰ φέρνει σέ πέρας ἕνα θετικό ἀποτέλεσμα.

Ἡ διεύθυνση ὀργανώνει τὴν παραγωγή μὲ στόχο τὴ «μέγιστη ἀποτελεσματικότητα». Ἄλλὰ τὸ πρῶτιστο ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ὀργάνωσης εἶναι ὅτι προκαλεῖ τούς ἐργάτες νὰ ξεσηκώνονται ἐναντία στὴν παραγωγή. Οἱ παραγωγικὲς ἀπώλειες πού προξενεῖ αὐτὴ ἡ κατάσταση ξεπερνοῦν κατὰ πολὺ τίς ἀπώλειες πού προκαλοῦνται ἀπὸ τίς χειρότερες οικονομικὲς ὑφέσεις. Προφανῶς εἶναι τῆς ἴδιας τάξης μεγέθους μὲ τὸ σύνολο τῆς τρέχουσας παραγωγῆς (βλ. γιὰ παράδειγμα τὸ βιβλίο τοῦ J.A.C. Brown, *The Social Psychology of Industry*, Πένγκουιν).

Ἡ διεύθυνση, γιὰ νὰ πολεμήσει τὴν ἀντίσταση τῶν ἐργατῶν, ἐπιβάλλει ἕναν ἀκόμα πιὸ ἐξελιγμένο καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν καθηκόντων. Ὁρίζει ἐντελῶς αὐστηρὰ τίς μεθόδους καὶ τίς διαδικασίες τῆς δουλειᾶς. Ἐπιβάλλει ἐλέγχους τῆς ποσότητας καὶ τῆς ποιότητας τῶν κομματιῶν πού παράγονται. Πληρῶνει μὲ τὸ κομμάτι ἢ μὲ τὴν ἀπόδοση. Ἄλλὰ ἐπίσης ἐπιβάλλει στὴν τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη ἕνα ὄλο καὶ πιὸ φανερό ταξικό κίνητρο. Ἐφευρισκουν ἢ διαλέγουν τίς μηχανές σύμφωνα μὲ τὸ ἐξῆς θεμελιώδες κριτήριον: βοηθοῦν τὸν ἄγωνα τῆς διεύθυνσης κατὰ τῶν ἐργατῶν, στενεύουν ἀκόμα περισσότερο τὸ περιθώριον αὐτονομίας τοῦ ἐργάτη, συνεισφέρουν τελικὰ στὴν πλήρη ἐξάλειψή του; Μ' αὐτὴ τὴν ἐννοια, ἡ ὑπάρχουσα ὀργάνωση τῆς ἐργασίας στὴν Ἀγγλία ἢ τὴ Γαλλία, στὶς ΗΠΑ ἢ στὴ Ρωσία εἶναι μιὰ ταξικὴ ὀργάνωση. Ἡ τεχνολογία εἶναι κατὰ κύριο λόγο ταξικὴ

τεχνολογία. Κανένας ἄγγλος καπιταλιστής, κανένας ρώσος διευθυντὴς ἐργοστασίου δέν θὰ χρησιμοποιοῦσε ποτέ στὸ ἐργοστάσιό του μιὰ μηχανὴ πού θὰ μεγάλωνε τὴ δυνατότητα τοῦ ἐργάτη μεμονωμένα ἢ τῆς ομάδας ἐργατῶν νὰ διευθύνουν οἱ ἴδιοι τὴ δουλειά τους—ἀκόμα κι ἂν μιὰ τέτοια μηχανὴ βοηθοῦσε τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς.

Σ' αὐτὸ τὸν ἄγωνα οἱ ἐργάτες δέν εἶναι καθόλου ἄοπλοι. Ἐφευρισκουν σταθερὰ μεθόδους αὐτοάμυνας. Παραβιάζουν τούς κανονισμούς μὲ τὸ νὰ τούς σέβονται «τυπικά». Ὁργανώνονται ἄτυπα, ἐγκαθιδρύουν μιὰ συλλογικὴ ἀλληλεγγύη καὶ πειθαρχία. Δημιουργοῦν μιὰ καινούρια ἠθικὴ τῆς ἐργασίας. Ἀπορρίπτουν τὴν ψυχολογία τοῦ ραβδίου καὶ τοῦ καρότου. Κάνουν τὸ δίο ἀδίωτο τόσο στοὺς «σπασίγκλες» ὅσο καὶ σ' ἐκείνους πού θέλουν νὰ τὴ «βγάξουν καθαρή».

Μέ τίς μεθόδους τῆς ὀργάνωσης τῆς παραγωγῆς, ἡ διεύθυνση βρίσκεται μιλεγμένη στὸ κουδᾶρι τῶν ἀτελειώτων ἀντιφάσεων καὶ συγκρούσεων τῆς. Κι αὐτές οἱ ἀντιφάσεις καὶ συγκρούσεις ξεπερνοῦν κατὰ πολὺ ἐκείνες πού προκαλεῖ ἄμεσα ἢ ἀντίσταση τῶν ἐργατῶν. Ὁ αὐστηρὸς προσδιορισμὸς τῶν ἔργων, τὸν ὁποῖο θέλει νὰ πετύχει ἡ διεύθυνση, εἶναι σχεδόν πάντοτε αὐθαίρετος καὶ συχνά ἐντελῶς ἀνορθολογικός. Οἱ ἐργασιακὲς νόρμες δέν εἶναι δυνατόν νὰ καθοριστοῦν «ὀρθολογικά» ὅταν οἱ ἐργάτες τούς ἐναντιώνονται σταθερὰ καὶ ἐνεργητικά. Ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ἐργατῶν σάν ξεχωριστῶν ἐξαρτημάτων τῆς παραγωγικῆς μηχανῆς ἀντιφάσκει μὲ τὸν θαυμάσια συλλογικό χαρακτήρα τῆς σύγχρονης παραγωγῆς. Ἀποτέλεσμα: ἡ συνύπαρξη μιᾶς τυπικῆς, ἐπίσημης ὀργάνωσης καὶ μιᾶς ἄτυπης, πραγματικῆς ὀργάνωσης τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς ἐργασιακῆς διαδικασίας, τῶν ἐπικοινωνιῶν. Αὐτές οἱ δύο ὀργανώσεις ἐναντιώνονται, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ, ἢ μιὰ στὴν ἄλλη.

Ἡ διεύθυνση τῆς ἐργασίας χωρίζεται ὄλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσή της. Γιὰ νὰ ξεπεράσει αὐτὸν τὸ χωρισμὸ, γιὰ νὰ καταφέρει νὰ διοικήσει—ἀπὸ τὰ ἔξω—τὴν τρομακτικὴ πολυπλοκότητα τῆς σύγχρονης παραγωγῆς, ἀναγκάζεται νὰ ἀναπλάθει καὶ νὰ ἀντανανκλᾷ στοὺς κόλπους τῆς ὅλη τὴν παραγωγικὴ διαδικασία, κι αὐτὸ, ἀκόμα κι ἐδῶ, μὲ τρόπο αὐθαίρετο. Μιλώντας αὐστηρὰ, κάτι τέτοιο δέν εἶναι μόνον ἀδύνατο· ὀδηγεῖ ἐπίσης στὴ δημιουργία ἐνός τεραστίου γραφειοκρατικοῦ ὀργάνου. Στους κόλπους αὐτοῦ τοῦ ὀργάνου ἕνας καινούριος καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας κάνει τὴν ἐμφάνισή του, καὶ ἀναπαράγεται τὸ σύνολο τῶν ἀντιφάσεων πού περιγράψαμε. Μιὰ διεύθυνση χωρισμένη ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση δέν μπορεῖ νὰ κάνει ὀρθολογικό χεδιασμό. Δέν μπορεῖ νὰ ἐπανορθώσει ἐγκαιρὰ τὰ ἀναπόφευκτα λάθη. Δέν μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ ἀπρόβλεπτο. Δέν μπορεῖ νὰ δεχτεῖ τὴν ἀντιμετώπιση ὄλων αὐτῶν ἀπὸ τούς ἐργάτες... καὶ δέν μπορεῖ νὰ μὴν τὴ δεχτεῖ. Ποτέ δέν ἔχει σωστὴ πληροφόρηση. Ἡ κύ-

ρια πηγή πληροφόρησης –οί εργάτες στην παραγωγή– οργανώνουν μιά διαρκή «συνομοσία σιωπής» εναντίον της. Τέλος, ή διεύθυνση δέν μπορεί άληθινά νά κατανοήσει τήν παραγωγή γιατί δέν μπορεί νά καταλάβει τήν κύρια κινητήρια δύναμή της: τόν εργάτη.

Αυτή ή κατάσταση, αυτό τό σύνολο σχέσεων, είναι τό πρότυπο όλων τών συγκρούσεων στη σύγχρονη κοινωνία. Μέ τίς απαραίτητες τροποποιήσεις, δέβια, αυτή ή περιγραφή του χάους του καπιταλιστικού έργου σασίου ισχύει έξίσου γιά τή βρετανική κυβέρνηση, γιά τήν Εύρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, γιά τό Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας, γιά τή Διεύθυνση Άνθρακωρυχείων Γαλλίας, γιά τά Ένωμένα Έθνη, γιά τόν άμερικάνικο στρατό και γιά τήν πολωνική έπιτροπή σχεδιασμού.

Ή συμπεριφορά της διεύθυνσης άπέναντι στην παραγωγή δέν είναι τυχαία. Οί πράξεις της επιβάλλονται άπό τό ότι ή όργάνωση της παραγωγής σήμερα είναι συνώνυμη της όργάνωσης της έκμετάλλευσης. Άλλά και τό αντίστροφο είναι έξίσου άληθινό: οί ιδιωτικοί καπιταλιστές, όπως και ή κρατική γραφειοκρατία, έχουν σήμερα τή δυνατότητα νά έκμεταλλεύονται άκριβώς έπειδή διαχειρίζονται τήν παραγωγή. Ή ταξική διαίρεση στη σύγχρονη κοινωνία γυμνώνεται όλο και περισσότερο άπό τά νομικά και τυπικά πέπλα της. Έτσι φανερόνεται ό πυρήνας τών θεμελιωδών κοινωνικών σχέσεων όλων τών ταξικών κοινωνιών: ό καταμερισμός της εργασίας μεταξύ ενός στρώματος πού διεύθυνει τόσο τήν εργασία όσο και τήν κοινωνική ζωή, και ενός στρώματος πού άπλώς έκτελεί. Ή διεύθυνση της παραγωγής δέν είναι άπλώς ένα μέσο άπό αυτά πού χρησιμοποιούν οί έκμεταλλευτές γιά νά αύξησουν τήν έκμετάλλευση. Είναι τό θεμέλιο και ή ούσια της ίδιας της έκμετάλλευσης. Άπό τή στιγμή πού ένα κοινωνικό στρώμα ιδιοποιείται τή διαχείριση, τό υπόλοιπο της κοινωνίας περιορίζεται άυτομάτως στό ρόλο τών άπλών αντικειμένων αυτού του στρώματος. Άπό τή στιγμή πού ένα στρώμα καταφέρνει νά έξασφαλίσει μιά κυρίαρχη θέση, χρησιμοποιεί αυτή τή θέση γιά νά άπολαμβάνει προνόμια (ένα έξευγενισμένο όνομα της ιδιοποίησης του άποθέματος). Και άπό τή στιγμή αυτή όφείλει νά υπερασπίζει τά προνόμιά του. Ή κυριαρχία πρέπει νά τελειοποιηθεί. Αυτή ή σπειροειδής κίνηση, πού διευρύνεται άπό μόνη της, όδηγεί γρήγορα στό σχηματισμό μιάς καινούριας ταξικής κοινωνίας. Αυτό άκριβώς είναι τό σπουδαιότερο μάθημα πού όφείλουμε νά άποκομίσουμε άπό τή μελέτη του έκφυλισμού της Όκτωβριανής Έπανάστασης –αυτό, και όχι ή «καθυστέρηση» ή ή «διεθνής άπομόνωση».

Σοσιαλισμός σημαίνει εργατική διαχείριση

Μέ τόν όρο «σοσιαλισμός» έννοούμε τήν ιστορική περίοδο πού αρχίζει μέ τήν προλεταριακή επανάσταση και καταλήγει στόν κομμουνισμό.

νισμό. Αυτός ό όρισμός συμφωνεί άπολύτως μέ τόν όρισμό του Μάρξ. Μ' αυτή τήν έννοια ό σοσιαλισμός είναι ή μόνη «μεταβατική φάση» μεταξύ της ταξικής κοινωνίας και του κομμουνισμού. Δέν υπάρχει άλλη. Αυτή ή μεταβατική κοινωνία δέν είναι κομμουνισμός στό βαθμό πού κάποιο είδος «Κράτους» και πολιτικού καταναγκασμού έξακολουθούν νά υπάρχουν (ή «δικτατορία του προλεταριάτου»). Επίσης έξακολουθεί νά υπάρχει κάποιο οικονομικό καταναγκασμός («όποιος δέν δουλεύει δέν τρώει»). Όστόσο, δέν είναι ταξική κοινωνία στό βαθμό πού έξαλείφονται όχι μόνον ή παλιά κυρίαρχη τάξη αλλά και κάθε είδος κυρίαρχου κοινωνικού στρώματος. Ή έκμετάλλευση καταργείται. Πρέπει νά καταγγείλουμε άλύπητα τή σύγχυση πού έφερε σ' αυτό τό πεδίο ό Τρότσκι και οί τροτσκιστές χρησιμοποιώντας ένα όλο και μεγαλύτερο αριθμό «μεταβατικών κοινωνιών» μεταξύ του καπιταλισμού και του σοσιαλισμού (εργατικά κράτη, έκφυλισμένα εργατικά κράτη, πολύ έκφυλισμένα εργατικά κράτη κλπ.). Τό τελικό άποτέλεσμα αυτής της σύγχυσης είναι ή δικαιολόγηση της γραφειοκρατίας και ή φενάκιση τών εργαζομένων, τούς όποιους πείθει πώς μπορούν νά είναι ή «κυρίαρχη τάξη»... και παρ' όλ' αυτά νά τούς έκμεταλλεύονται και νά τούς καταπιέζουν χωρίς οίκτο. Μιά κοινωνία στην όποία οί εργαζόμενοι δέν είναι ή κυρίαρχη κοινωνική δύναμη, μέ τήν κυριολεκτική έννοια του όρου, δέν είναι, ούτε μπορεί ποτέ νά είναι, μιά «κοινωνία μετάβασης» προς τό σοσιαλισμό ή τόν κομμουνισμό (έκτός φυσικά άν πούμε πώς και ό ίδιος ό καπιταλισμός είναι μιά «κοινωνία μετάβασης» προς τό σοσιαλισμό).

Άν λοιπόν ή σοσιαλιστική επανάσταση όφείλει νά καταργήσει τήν έκμετάλλευση και νά έξαλείψει τήν κρίση της σημερινής κοινωνίας, όφείλει νά έξαλείψει επίσης όλα τά ιδιαίτερα στρώματα τών έξειδικευμένων και σταθερών διευθυντών πού κυριαρχούν σέ διάφορες σφαίρες της κοινωνικής ζωής. Και αυτό όφείλει νά τό κάνει κατά πρώτο λόγο, και κυρίως, στην ίδια τήν παραγωγή. Μ' άλλα λόγια, ή επανάσταση δέν μπορεί νά περιοριστεί στό νά άπαλλοτριώσει τούς καπιταλιστές. Όφείλει επίσης νά «άπαλλοτριώσει» τή διαχειρίστρια γραφειοκρατία άπό τίς σημερινές προνομιακές θέσεις της.

Ο σοσιαλισμός δέν θά μπορούσει νά επιβληθεί ως καθεστώς άν, άπό τήν πρώτη κιόλας μέρα, δέν επιβάλει τή διαχείριση της παραγωγής άπό τούς εργαζομένους. Σ' αυτό τό συμπέρασμα καταλήξαμε τό 1948 ολοκληρώνοντας τήν άνάλυσή μας γιά τόν εκφυλισμό της ρωσικής επανάστασης (βλ. τά κείμενα πού άναδημοσιεύονται σήμερα στη Γραφειοκρατική κοινωνία, τόμ. 1, και στόν Σύγχρονο καπιταλισμό και επανάσταση, τόμ. 1). Στο ίδιο άκριβώς συμπέρασμα όδηγησε τούς σύγχρονους εργάτες τό 1956 ή έμπειρία πού είχαν άπό τή γραφειοκρατία. Ή διαχείριση της παραγωγής άπό τούς εργαζομένους ήταν

μά από τις κεντρικές διεκδικήσεις των ούγγρικών Συμβουλίων εργα-
τών.

Για λόγους που φαίνονται μυστήριοι, οι μαρξιστές είδαν πάντοτε
τήν πραγμάτωση της εξουσίας της εργατικής τάξης αποκλειστικά με
δρους κατάληψης της πολιτικής εξουσίας. Τήν πραγματική εξουσία,
ιδίως τήν εξουσία στήν παραγωγή στά πλαίσια της καθημερινής
ζωής, ανέκαθεν τήν άγνοούσαν. Οί άριστεροί αντίπαλοι του μπολσε-
βικισμού δικαίως άσκησαν κριτική στήν ύποκατάσταση της δικτατο-
ρίας των προλεταριακών μαζών από τή δικτατορία του κόμματος.
'Αλλά αυτή δέν είναι παρά μία όψη του προβλήματος, και μάλιστα
δευτερεύουσα όψη. Δέν έχουμε πρόθεση νά συζητήσουμε εδώ τήν
εξέλιξη της Ρωσίας μετά τό 1917 ούτε άν ό Λένιν και οι μπολσεβίκοι
«θά μπορούσαν νά κάνουν άλλιώς». Αυτή ή συζήτηση είναι έντελώς
στείρα και μάταιη. Αυτό που προέχει νά ύπογραμμίσουμε, είναι ό
δεσμός μεταξύ αυτού που έγινε και του τελικού αποτελέσματος. 'Ηδη
τό 1919 ή διαχείριση της παραγωγής και της οικονομίας ήταν στά χέ-
ρια των «ειδικών» και ή διαχείριση της πολιτικής ζωής ήταν στά χέ-
ρια των «ειδικών της επαναστατικής πολιτικής», δηλαδή του Κόμμα-
τος. Σ' αυτές τις συνθήκες καμιά δύναμη στόν κόσμο δέν θά μπορού-
σε νά σταματήσει τόν γραφειοκρατικό εκφυλισμό. 'Η «προγραμματι-
κή αντίληψη» του Λένιν -σ' αντίθεση με τήν πραγματική πρακτική
του- ήταν πώς ή πολιτική εξουσία έπρεπε νά άνήκει στά Σοβιέτ, τόν
πιό δημοκρατικό άπ' όλους τούς θεσμούς. 'Αλλά επίσης δέν έπαψε
ποτέ νά επαναλαμβάνει, από τό 1917 ως τό θάνατό του, πώς ή παρα-
γωγή έπρεπε νά οργανώνεται από τά πάνω, σύμφωνα με «κρατικοκα-
πιταλιστικές» μεθόδους. 'Η αντίληψη αυτή ήταν άπίθανα ιδεαλιστι-
κή. Τό προλεταριάτο δέν μπορεί νά είναι σκλάβος στήν παραγωγή έξι
μέρες τή δδομάδα, και τις Κυριακές νά απολαμβάνει τήν πολιτική
ύπεροχή του. 'Αν τήν παραγωγή δέν τή διαχειρίζεται τό προλεταριά-
το, άναγκαστικά κάποιος άλλος τή διαχειρίζεται. Και επειδή στή
σύγχρονη κοινωνία ή παραγωγή είναι ό άύθεντικός τόπος της εξου-
σίας, σ' αυτές τις συνθήκες ή «πολιτική εξουσία» του προλεταριάτου
θά περιοριστεί γρήγορα σέ άπλό σκηικό. Σ' αυτό τό πρόβλημα ό ερ-
γατικός «έλεγχος» της παραγωγής δέν δίνει καμιά απάντηση. Είτε ό
εργατικός «έλεγχος» θά διευρυνθεί γρήγορα και θά γίνει εργατική
διαχείριση είτε θά καταντήσει φάρσα. Ούτε στήν παραγωγή ούτε
στήν πολιτική μπορούν νά ύπάρξουν μακροχρόνιες περιόδοι «δυσ-
ισμού της εξουσίας».

Οί επαναστάτες σοσιαλιστές θά 'πρεπε νά γνωρίζουν καλύτερα με-
ρικά από τά γραπτά του Λένιν εκείνης της περιόδου, πράγμα που δέν
συμβαίνει. Τά ακόλουθα άποσπάσματα από «Τά άμεσα καθήκοντα
της σοβιετικής κυβέρνησης» δείχνουν πολύ καθαρά τί σκέφτονταν οι
μπολσεβίκοι για τό ζήτημα της όργάνωσης της εργασίας:

*'Η πρωτοπορία του ρωσικού προλεταριάτου, που κατέχει τήν πιο
ύψηλή ταξική συνείδηση, έθεσε κιάλας τό καθήκον της άυστηρότερης
πειθαρχίας στή δουλειά. (...) Αυτές τις προσπάθειες πρέπει νά τις
στηρίζουμε και νά τις ακολουθήσουμε, όσο πιο γρήγορα γίνεται. Πρέ-
πει νά θέσουμε τό ζήτημα της δουλειάς με τό κομμάτι και νά τήν ύπο-
βάλουμε στή δοκιμασία της πρακτικής· πρέπει νά θέσουμε τό ζήτημα
της εφαρμογής πολλών προοδευτικών και έπιστημονικών στοιχείων
του συστήματος του Τέιλορ. (...) Τό σύστημα Τέιλορ είναι συνδυα-
σμός της επιδέξιας βίας της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης και ενός
άριθμού πολύ μεγάλων έπιστημονικών επιτευγμάτων στο πεδίο της
ανάλυσης των μηχανικών κινήσεων στή διάρκεια της δουλειάς, της
εξάλειψης των περιττών και άδόξων κινήσεων, της έπεξεργασίας σω-
στών μεθόδων δουλειάς κλπ.*

*'Η επανάσταση απαιτεί, για τά συμφέροντα του σοσιαλισμού, νά
ύπακοϋν οι μάζες χωρίς δεύτερη κουβέντα στή θέληση των άρχηγών
της εργασιακής διαδικασίας.*

*Πρέπει νά μάθουμε νά συνδυάζουμε τή δημοκρατία «συνέλευσης»
των εργαζόμενων μαζών (...) με μία σιδερένια πειθαρχία στή
διάρκεια της δουλειάς, με μία χωρίς συζήτηση ύπακοή στή θέληση
ένός και μόνον προσώπου, του σοβιετικού ήγέτη, στή διάρκεια της
δουλειάς. Δέν έχουμε μάθει ακόμα νά τό κάνουμε. Πρέπει νά τό μά-
θουμε.*

Πιστεύουμε πώς αυτές οι αντιλήψεις, αυτός ό «ύποκειμενικός» πα-
ράγοντας, έπαιξαν τεράστιο ρόλο στόν εκφυλισμό της ρωσικής έπα-
νάστασης, ρόλο που δέν έχουμε ακόμα εκτιμήσει πλήρως. Δέν μάς έν-
διαφέρει νά άμυρώσουμε τόν Λένιν. Μπορούμε όμως νά δούμε τή
σχέση άνάμεσα σέ άπόψεις δικές του και στήν κατοπινή πραγματικό-
τητα του σταλινισμού. Δέν είμαστε καλύτεροι επαναστάτες από τόν
Λένιν. 'Ερχόμαστε σαράντα χρόνια μετά άπ' αυτόν.

'Η ιστορία έδειξε πώς τό νά μάθουμε τί συμβαίνει μετά τήν επανά-
σταση είναι ένα ζήτημα θεμελιώδους σπουδαιότητας για τή σοσιαλι-
στική σκέψη. 'Ολα σχεδόν έξαρτώνται από τό επίπεδο συνειδητής
δραστηριότητας και συμμετοχής των μαζών. Μιά γνήσια επανάσταση
παίρνει σάρκα και όστά όταν και μόνον όταν αυτή ή δραστηριότητα
παίρνει εκπληκτικές διαστάσεις τόσο όσον άφορά τόν άριθμό των
προσώπων που παίρνουν μέρος όσο και ως προς τήν ένταση της συμ-
μετοχής τους. 'Επανάσταση είναι μία περίοδος έντονης και συνειδη-
τής δραστηριότητας των μαζών που προσπαθούν νά καταπιαστούν
άπό μόνες τους με τή διαχείριση όλων των κοινών ύποθέσεων της
κοινωνίας. 'Ο γραφειοκρατικός εκφυλισμός έπέρχεται μόνον όταν
αυτή ή δραστηριότητα ύποχωρεί. Τί όμως προκαλεί αυτή τήν ύποχώ-
ρηση; Σ' αυτό τό σημείο της άνάλυσης πολλοί έντιμοι επαναστάτες

δέν μπορούν παρά να σηκώσουν τά χέρια ψηλά, λέγοντας πώς πολύ θά 'θελαν να τό μάθουν.

Κανείς δέν μπορεί να έγγηθει ότι μιá επανάσταση δέν θά έκφυλι-
στεί. Δέν υπάρχουν συνταγές για τή διατήρηση ενός ύψηλου επίπε-
δου δραστηριότητας τών μαζών. 'Αλλά ή ιστορία έδειξε πώς όρισμέ-
νοι παράγοντες όδηγούν, και μάλιστα πολύ γρήγορα, στην άπόσυρση
τών μαζών από τήν πολιτική δραστηριότητα. Αύτοί οί παράγοντες
άνάγονται στην εμφάνιση και τήν παγίωση, στίς διαφορετικές περιο-
χές τής κοινωνικής ζωής, ατόμων και ομάδων πού «άναλαμβάνουν»
τίς κοινές ύποθέσεις. (Και όλες αυτές οί παρατηρήσεις είναι άμεσα
χρήσιμες όσον άφορά τό πρόβλημα τής ίδιας τής επαναστατικής όρ-
γάνωσης και του πιθανού έκφυλισμού της. 'Αρκεί να άντικαταστή-
σουμε τόν όρο «μάζες» μέ τόν όρο «μέλη» στίς προηγούμενες φρά-
σεις.) 'Η διατήρηση ενός ύψηλου επίπεδου δραστηριότητας τών μα-
ζών άπαιτεί να βλέπουν οί μάζες —όχι στίς όμιλίες αλλά στα γεγονότα
τής καθημερινής ζωής τους— πώς ή έξουσία τους άνήκει άληθινά, πώς
μπορούν να αλλάξουν τίς συνθήκες τής ύπαρξής τους. Τό πρώτο πε-
δίο, και τό πιο σημαντικό, στό όποιο μπορούν να τό έπαληθεύσουν,
είναι ή εργασία. 'Η διαχείριση τής παραγωγής από τούς εργαζομέ-
νους προσφέρει στους εργαζομένους κάτι τό άμεσα κατανοητό, χει-
ροπιαστό. Δίνει πραγματικό νόημα σε όλα τά άλλα ζητήματα και σε
όλη τήν πολιτική εξέλιξη. Χωρίς αυτήν, άκόμα και μιá επαναστατική
πολιτική γρήγορα θά καταντούσε ό,τι και κάθε πολιτική σήμερα: ρη-
τορεία και φενάκιση.

Τί είναι εργατική διαχείριση;

'Εργατική διαχείριση δέν σημαίνει πώς άτομα εργατικής προέλευ-
σης παίρνουν τή θέση τών σημερινών διευθυντών. Σημαίνει πώς ή
συλλογικότητα τών εργατών, ύπαλλήλων και τεχνικών διαχειρίζεται
τήν παραγωγή, σε όλα τά επίπεδά της. Συνελεύσεις τών εργαζομένων
του εργαστηρίου ή του συγκεκριμένου τομέα λύνουν τά ζητήματα πού
άφορούν τό εργαστήριο ή τόν τομέα αυτόν. 'Εκλεγμένοι και άνακλη-
τοί κάθε στιγμή εκπρόσωποι λύνουν τά τρέχοντα ή τά έπείγοντα ζη-
τήματα. Τό συντονισμό μεταξύ δύο ή περισσότερων εργαστηρίων
έξασφαλίζουν συνελεύσεις τών αντίστοιχων εκπροσώπων ή κοινές
συνελεύσεις. 'Ο συντονισμός στό επίπεδο του συνόλου τής επιχείρη-
σης και οί σχέσεις μέ τήν ύπόλοιπη οικονομία είναι έργο τών εργατι-
κών Συμβουλίων, τά όποια άπαρτίζονται από εκπροσώπους εκλεγμέ-
νους από τούς επιμέρους τομείς. Γενικές συνελεύσεις πού περιλαμβάν-
ουν όλους τούς εργαζομένους τής συγκεκριμένης επιχείρησης λύ-
νουν τά κύρια ζητήματα.

'Η έγκαθίδρυση τής εργατικής διαχείρισης θά επιτρέψει τό ξεκίνη-
μα τής άμεσης εξέλιξης τών θεμελιωδών άντιφάσεων τής καπιταλι-

στικής παραγωγής. 'Η εργατική διαχείριση θά σημαδέψει τό τέλος
τής κυριαρχίας τής εργασίας στον άνθρωπο, και τήν άρχή τής κυ-
ριαρχίας του ανθρώπου στην εργασία. Κάθε επιχείριση θά είναι αυ-
τόνομη στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, μιá και θά άποφασίζει αυτή
ή ίδια για όλες τίς όψεις τής παραγωγής και τής εργασίας πού δέν
άφορούν τήν ύπόλοιπη οικονομία, και θά συμμετέχει σε όλες τίς άπο-
φάσεις πού άφορούν τή γενική όργάνωση τής παραγωγής και τής
κοινωνικής ζωής. Οί γενικοί στόχοι τής παραγωγής θά άποφασίζο-
νται από τό σύνολο του εργαζόμενου πληθυσμού.

Δέν μπορούμε έδώ να άσχοληθούμε μέ τά τεχνικά προβλήματα πού
συνεπάγεται ένας άληθινά δημοκρατικός σχεδιασμός. Τά συζητήσαμε
λεπτομερειακά στό τεύχος άρ. 22 ('Ιούλιος 1957) του *Socialisme ou
Barbarie* («Τό περιεχόμενο του σοσιαλισμού, II» έδώ σ. 77). 'Η ούσία
του ζητήματος είναι πώς οί γενικοί στόχοι του σχεδίου θά 'πρεπε να
καθορίζονται συλλογικά και να γίνονται άποδεκτοί από τόν μεγαλύ-
τερο δυνατό αριθμό. Μέ βάση όρισμένα θεμελιώδη δεδομένα, ήλε-
κτρονικοί ύπολογιστές θά μπορούσαν να παράγουν έναν όρισμένο
αριθμό σχεδίων και να έπεξεργάζονται μέ άρκετά λεπτομερειακό
τρόπο τίς τεχνικές συνέπειες του καθενός σε σχέση μέ τούς διάφο-
ρους τομείς τής οικονομίας. Τά εργατικά Συμβούλια θά συζητούσαν
στή συνέχεια τήν άξία κάθε σχεδίου, έχοντας πλήρη επίγνωση τών
συνεπειών του όσον άφορά τήν ανθρώπινη εργασία.

Για παράδειγμα, άποφάσεις πού άφορούν τό άν μιá αύξηση τής
παραγωγής κατά 10% θά έπρεπε να άποφέρει μεγαλύτερους μισθούς,
μείωση τής διάρκειας τής δουλειάς ή αύξηση τών επενδύσεων είναι
άποφάσεις στίς όποιες όλοι θά έπρεπε να συμμετέχουν. 'Επειδή άφο-
ρούν όλο τόν κόσμο. Δέν είναι άποφάσεις πού θά μπορούσε κανείς
να τίς άφήσει στους γραφειοκράτες «πού ενεργούν για τά συμφέρο-
ντα» τών μαζών. 'Αν παρόμοιες θεμελιώδεις άποφάσεις άφήνονταν
σε «επαγγελματίες ειδήμονες», πολύ γρήγορα αύτοί οί ειδήμονες θά
άρχιζαν να παίρνουν άποφάσεις για τά δικά τους συμφέροντα. 'Η
κυρίαρχη θέση τους στη διεύθυνση τής παραγωγής θά τους έδινε άμέ-
σως έναν κυρίαρχο ρόλο και στη διανομή του κοινωνικού προϊόντος.
'Η βάση λοιπόν καινούριων ταξικών σχέσεων θά ξανάμπαινε πραγ-
ματικά και άποτελεσματικά.

Τό προτιμώμενο σχέδιο θά όρίσει σε κάθε επιχείρηση τό καθήκον
της στη διάρκεια μιās συγκεκριμένης περιόδου και θά παρέχει σε κα-
θεμιá τά μέσα πού άπαιτούνται γι' αυτόν τό σκοπό. 'Αλλά, στό έσω-
τερικό αυτού του γενικού πλαισίου, οί εργαζόμενοι κάθε επιχείρησης
θά πρέπει να όργανώσουν τή δική τους δουλειά. 'Ολοι όσοι γνωρίζ-
ουν τίς ρίζες τής κρίσης στίς σημερινές διομηχανικές σχέσεις και
όλοι όσοι ξερον τίς διεκδικήσεις τών εργαζομένων και τό άντικείμε-
νο τών άνεπίσημων άγώνων τους θά κατανοήσουν εύκολα προς ποιές

διευθύνσεις θά κινηθεῖ ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς παραγωγῆς ἀπό τούς ἐργαζομένους. Ἀσφαλῶς θά καταργηθοῦν οἱ ἐργασιακές νόρμες πού ἐπιβάλλονται ἀπέξω. (Αὐτή ἦταν μιά ρητή διεκδίκηση τῶν οὐγγρικών ἐργατικῶν Συμβουλίων καθὼς καί τό πεδίο μιᾶς ἀκατάπαυτης πάλης σέ κάθε ἐργοστάσιο τοῦ κόσμου.) Ὁ συντονισμός τῆς ἐργασίας θά γίνεται μέσω ἄμεσων ἐπαφῶν καί τῆς συνεργασίας. Ὁ ἀκαμπτos καταμερισμός τῆς ἐργασίας θά ἀρχίσει νά ἐξαλειφεται μονομιᾶς λόγω τῆς ἀνακύκλωσης τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τομέων καί ἐργασιῶν.

Θά ὑπάρχει ἄμεση καί διαρκῆς ἐπαφή καί συντονισμός μεταξύ τῶν τμημάτων καί τῶν ἐργοστασίων πού χρησιμοποιοῦν τίς μηχανές καί τά ἐργαλεῖα καί ἐκείνων πού τά παράγουν. Αὐτό θά εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀλλαγῆς τῆς σχέσης μεταξύ ἐργατῶν καί ἐργαλείων παραγωγῆς. Κύριος στόχος τῶν σημερινῶν μηχανῶν εἶναι, ὅπως εἶδαμε, ἡ αὐξηση τῆς παραγωγῆς μέσω μιᾶς ἔντονης καθυπόταξης τοῦ ἀνθρώπου στή μηχανή. Οἱ ἐργαζόμενοι, ὅταν ἀναλάβουν οἱ ἴδιοι τή διαχείριση τῆς παραγωγῆς, θά ἀρχίσουν νά προσαρμόζουν τά μηχανήματα ὄχι μόνο στίς ἀπαιτήσεις τῆς δουλειᾶς πού πρέπει νά διεκπεραιώσουν ἀλλά καί, κυρίως, στίς δικές τους ἀνάγκες, ἀνάγκες ἀνθρώπων ὄντων.

Ὁ συνειδητός μετασχηματισμός τῆς τεχνολογίας θά εἶναι ἕνα ἀπό τά κρισιμότερα καθήκοντα τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Γιά πρώτη φορά τήν ἱστορία τά ἀνθρώπινα ὄντα θά εἶναι ἀφέντες τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητάς τους. Ἡ ἐργασία θά πάψει νά εἶναι «τό βασίλειο τῆς ἀναγκαιότητος». Θά γίνει ἕνα πεδίο στό ὁποῖο οἱ ἀνθρώποι ἀσκοῦν τή δημιουργική δύναμή τους. Ἡ σημερινή ἐπιστήμη καί τεχνική προσφέρουν, πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση, ἀπεριόριστες δυνατότητες. Βέβαια, αὐτός ὁ μετασχηματισμός δέν θά πραγματοποιηθεῖ ἀπό τή μιά μέρα στήν ἄλλη. Δέν πρέπει ὅμως νά τόν ἀντιμετωπίζουμε σάν κάτι πού θά συμβεῖ σ' ἕνα θολό, ἀπόμακρο καί ἀκαθόριστο κομμουνιστικό μέλλον. Αὐτά τά ζητήματα δέν θά λυθοῦν ἀπό μόνα τους. Θά πρέπει νά πολεμήσουμε συστηματικά γιά τήν ἐπίλυση τῶν ἀπό τή στιγμή πού θά ἐγκαθιδρυθεῖ ἡ ἐξουσία τῶν ἐργαζομένων. Αὐτή ἡ λύση θά ἀπαιτήσει μιά μεταβατική περίοδο. Κι αὐτή ἡ περίοδος εἶναι πραγματικά ἡ σοσιαλιστική κοινωνία (σέ ὅ,τι διακρίνει ἀπό τόν κομμουνισμό).

Οἱ σοσιαλιστικές ἀξίες

Ποιές θά εἶναι οἱ οὐσιαστικές ἀξίες μιᾶς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας; Ποιός θά εἶναι ὁ θεμελιώδης προσανατολισμός της; Κι ἐδῶ πάλι δέν ἔχουμε νά κάνουμε μ' ἕνα ὁμηχλῶδες μέλλον ἀλλά μέ καθήκοντα πού μιά προλεταριακή ἐπανάσταση θά πρέπει νά ὀρίσει ἀμέσως. Δέν προσπαθοῦμε νά κατασκευάσουμε αὐθαίρετα μιά καινούρια ἠθική ἢ

μιά καινούρια μεταφυσική. Προσπαθοῦμε νά διατυπώσουμε συμπεράσματα πού νομίζουμε ὅτι ἀπορρέουν ἀναπόφευκτα ἀπό τήν κρίση τῶν ἀξιών τῆς σημερινῆς κοινωνίας καί τίς πραγματικές συμπεριφορές τῶν σημερινῶν ἐργαζομένων, τόσο στό ἐργοστάσιο ὅσο καί στή ζωῆ.

Ἡ διαχείριση τῆς παραγωγῆς ἀπό τούς ἐργαζομένους, ὁ συνειδητός μετασχηματισμός τῆς τεχνολογίας, ἡ διακυβέρνηση τῆς κοινωνίας ἀπό τά Συμβούλια τῶν ἐργαζομένων, ὁ δημοκρατικός σχεδιασμός θά ἀναπτύξουν ὁπωσδήποτε τήν παραγωγικότητα καί θά αὐξήσουν σημαντικά τό ποσοστό αὐξησης τῆς οἰκονομίας. Θά κάνουν δυνατή μιά γρήγορη αὐξηση τῆς κατανάλωσης. Πολλές θεμελιώδεις ἀνάγκες τῆς κοινωνίας θά μποροῦν νά ικανοποιοῦνται. Ἡ διάρκεια τῆς ἐργασίας θά μειωθεῖ. Ἀλλά, κατά τή γνώμη μας, ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος δέν βρίσκεται ἐκεῖ. Ὅλα αὐτά, ὅσο σημαντικά κι ἂν εἶναι, δέν εἶναι παρά ὑποπροϊόντα τοῦ σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ.

Ὁ σοσιαλισμός δέν εἶναι μιά ἀντίληψη πού ἐνδιαφέρεται γιά τήν αὐξηση τῆς παραγωγῆς *καθαυτῆν*. Μιά τέτοια ἄποψη εἶναι καθαρά καπιταλιστική. Κύρια ἀπασχόληση τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, σέ ὅλη τήν πορεία τῆς ἱστορίας του, δέν ἦταν ποτέ ἡ αὐξηση τῆς παραγωγῆς μέ κάθε τίμημα. Οὔτε πάλι ὁ σοσιαλισμός εἶναι μιά ἀντίληψη πού ἐνδιαφέρεται γιά τήν «καλύτερη ὁργάνωση» *καθαυτῆν*, εἴτε πρόκειται γιά τήν ὁργάνωση τῆς παραγωγῆς ἢ τῆς οἰκονομίας εἴτε τῆς κοινωνίας. Ἡ ὁργάνωση γιά τήν ὁργάνωση εἶναι ἡ διαρκῆς ἔμμονη ἰδέα τοῦ καπιταλισμοῦ –ιδιωτικοῦ καί γραφειοκρατικοῦ (τό ὅτι ὁ καπιταλισμός διαρκῶς ἀποτυχαίνει σ' αὐτό τόν τομέα δέν μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ). Ἀπό τήν πλευρά τοῦ σοσιαλισμοῦ, τά ἀποφασιστικά ζητήματα εἶναι: περισσότερη παραγωγή, καλύτερη ὁργάνωση –*μέ τί τίμημα*, μέ τίμημα πληρωμένο ἀπό ποιόν καί γιά ποιό σκοπό;

Οἱ ἀπαντήσεις σ' αὐτά τά ἐρωτήματα, ἀνεξάρτητα ἂν προέρχονται ἀπό τόν κύριο Κένεντι, τόν κ. Χρουστσόφ, τόν κ. Γκάιτσκελ, τόν κ. Γκόλαν ἢ τόν κ. Χίλι (οἱ δύο τελευταῖοι εἶναι ἠγέτες τοῦ σταλινικοῦ καί τοῦ τροτσκιστικοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος ἀντίστοιχα), λένε: περισσότερη παραγωγή καί καλύτερη ὁργάνωση γιά νά αὐξηθοῦν ἡ κατανάλωση καί οἱ δραστηριότητες τοῦ ἐλεύθερου χρόνου. Ἄς κοιτάξουμε ὅμως τόν κόσμο γύρω μας. Οἱ ἀνθρώποι ὑποβάλλονται σέ ὄλο καί μεγαλύτερες πιέσεις ἀπό τήν πλευρά ἐκείνων πού ὁργανώνουν τήν παραγωγή. Ἐργάζονται σάν παλαβοί στό ἐργοστάσιο ἢ στό γραφεῖο, σέ ὅλη τή διάρκεια τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς ζωῆς πού περνᾶνε ξύπνιοι, μόνο καί μόνο γιά νά πετύχουν μιά αὐξηση κατά 3% τοῦ μισθοῦ τους ἢ γιά μιά μέρα παραπάνω διακοπές τό χρόνο. Στό τέλος –κι αὐτό εἶναι ὄλο καί λιγότερο ἀπλή πρόβλεψη– ἡ ἀνθρώπινη εὐτυχία θά πραγματωθεῖ σ' ἕνα τερατώδες μποτιλιάρισμα αὐτοκινήτων, μέ τήν κάθε οἰκογένεια νά παρακολουθεῖ τηλεόραση μέσα στό

αυτοκίνητο της, τρώγοντας παγωτά που θα παράγει το ψυγείο του αυτοκινήτου.

Η κατανάλωση καθυπόμησης δεν έχει κανένα νόημα για τον άνθρωπο. Οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου καθαυτές είναι κενές. Οι πιο δυστυχημένοι άνθρωποι στη σημερινή κοινωνία είναι οι άνεργοι γέροι, ακόμα κι όταν δεν έχουν υλικά προβλήματα. Παντού σε όλο τον κόσμο οι εργατές περιμένουν ανυπόμονα την Κυριακή. Νιώθουν την επιτακτική ανάγκη να ξεφύγουν από τη φυσική και πνευματική σκλαβιά της βδομάδας δουλειάς. Ανυπόμονα περιμένουν τη στιγμή που θα είναι αφέντες του χρόνου τους. Και ανακαλύπτουν πώς, ακόμα και σ' αυτές τις στιγμές, η καπιταλιστική κοινωνία τους επιβάλλεται. Τόσο στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου τους όσο και στη δουλειά τους είναι αποξενωμένοι. Οι Κυριακές αντανακλούν όλη την αθλιότητα της εργασιακής βδομάδας που πέρασε, και το κενό εκείνης που θα αρχίσει.

Σήμερα η κατανάλωση εκφράζει όλες τις αντιφάσεις μιας κουλτούρας που αποσυντίθεται. Η «άνοδος του ελλειψόμενου ζωής» δεν έχει κανένα νόημα γιατί αυτή η άνοδος δεν έχει κανένα σκοπό, κανένα τέλος. (Είναι αυτό που ο Χέγκελ ονόμαζε «κακό άπειρο», schlechte Unendlichkeit.) Η κοινωνία έχει οργανωθεί για να κατασκευάζει περισσότερες ανάγκες απ' όσες μπορούν ποτέ να ικανοποιήσουν οι άνθρωποι. «Ανώτερα επίπεδα ζωής» είναι οι ηλεκτρικοί λαγοί που χρησιμοποιούν οι καπιταλιστές και οι γραφειοκράτες για να κρατάνε τους ανθρώπους στο κυνηγητό. Καμιά άλλη αξία, κανένα άλλο κίνητρο δεν απομένει για τον άνθρωπο σ' αυτή την απάνθρωπη και άλλοτριωμένη κοινωνία. Άλλα αυτή η διαδικασία βρίσκεται σε αντίφαση με τον εαυτό της. Άργα ή γρήγορα θα πάψει να λειτουργεί. Τα «επίπεδα ζωής» αυτής της δεκαετίας θα κάνουν τα «επίπεδα ζωής» της προηγούμενης δεκαετίας να μοιάζουν γελοία. Κάθε κατηγορία αποδοχών περιφρονεί αυτήν που βρίσκεται ακριβώς από κάτω της.

Τό ίδιο το περιεχόμενο της σημερινής κατανάλωσης είναι αντιφατικό. Η κατανάλωση παραμένει αναρχική (κι αυτό δεν θα μπορούσε να το ξεπεράσει κανένας γραφειοκρατικός σχεδιασμός) γιατί τα καταναλωτικά αγαθά δεν είναι αγαθά καθαυτά, δεν είναι απόλυτα, αλλά ενσαρκώνουν τις αξίες αυτής της κουλτούρας. Οι άνθρωποι σκοτώνονται στη δουλειά για να αγοράσουν αντικείμενα τα οποία δεν μπορούν να απολαύσουν ή δεν μπορούν καν να χρησιμοποιήσουν. Οι εργατές αποκοιμούνται μπροστά στις τηλεοράσεις που αγοράσαν δουλεύοντας υπερωρίες. Οι ανάγκες είναι όλο και λιγότερο πραγματικές ανάγκες. Οι ανθρώπινες ανάγκες ήταν πάντοτε θεμελιωδώς κοινωνικές ανάγκες. (Δεν μιλώ εδώ για τις βιολογικές αναγκαιότητες.) Σήμερα, σ' έναν όλο και μεγαλύτερο βαθμό, η κυρίαρχη τάξη κατασκευάζει και χειραγωγεί τις ανάγκες. Η υποδούλωση του αν-

θρώπου γίνεται φανερή και στην ίδια την κατανάλωση. Δηλώνουμε πώς ο σοσιαλισμός δεν ενδιαφέρεται κυρίως για την αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης του σημερινού τύπου. Μιά τέτοια αύξηση δεν θα μπορούσε παρά να οδηγήσει, μέσα από αναρίθμητους δεσμούς και συνδέσμους, σε περισσότερο καπιταλισμό.

Ο σοσιαλισμός έχει να κάνει με την ελευθερία. Δεν εννοούμε μόνο την ελευθερία με τη νομική έννοια του όρου. Ούτε την ελευθερία με μία ηθική ή μεταφυσική έννοια. Εννοούμε ελευθερία με την πιο σωστή έννοια, την πιο ρεαλιστική έννοια του όρου: την ελευθερία των ανθρώπων στην καθημερινή ζωή και στις καθημερινές δραστηριότητές τους, την ελευθερία να αποφασίζουν συλλογικά πόσο θα παράγουν, πόσο θα καταναλώνουν, πόσο θα δουλεύουν, πόσο θα αναπαύονται. Ελευθερία να αποφασίζουν, συλλογικά και ατομικά, τι θα καταναλώνουν, πώς θα παράγουν, πώς θα εργάζονται. (Ασφαλώς στη σοσιαλιστική κοινωνία θα διατηρηθεί, ή μάλλον θα εγκαθιδρυθεί για πρώτη φορά μία γνήσια αγορά καταναλωτικών αγαθών στην όποια θα ισχύει πάνω απ' όλα «τό κυρίαρχο των καταναλωτών».) Και ελευθερία να διευθύνουν τη ζωή τους σ' αυτό το κοινωνικό πλαίσιο.

Μ' αυτή την έννοια η ελευθερία δεν θα ξεπηδήσει αυτόματα από την ανάπτυξη της παραγωγής. Δεν πρέπει να τη συγχέουμε με τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου. Για το ανθρώπινο όν, ελευθερία δεν είναι η αεργία αλλά η ελεύθερη δραστηριότητα. Το συγκεκριμένο περιεχόμενο που δίνουν οι άνθρωποι στο «χρόνο αναψυχής» τους εξαρτάται εύρυστα απ' ό,τι συμβαίνει στη θεμελιώδη σφαίρα της κοινωνικής ζωής—στην παραγωγή. Σε μία άλλοτριωμένη κοινωνία ή «αναψυχή», τόσο στη μορφή όσο και στο περιεχόμενό της, δεν είναι παρά μία από τις εκφράσεις της άλλοτριωσης.

Επιπλέον, η ελευθερία δεν θα είναι ένα αυτόματο προϊόν των «αυξημένων δυνατοτήτων παιδείας για όλους». Η ίδια η εκπαίδευση δεν λύνει τίποτα. Αυτή καθαυτή καταλήγει απλώς στη μαζική παραγωγή ατόμων που θα αναπαράγουν την ίδια κοινωνία, ατόμων που θα ενσωματώνουν στην προσωπικότητά τους την υπάρχουσα κοινωνική δομή και όλες τις αντιφάσεις της. Η σημερινή εκπαίδευση στην Αγγλία ή στη Ρωσία, από το σχολείο ή από την οικογένεια, αποδίδει στην παραγωγή ανθρώπων προσαρμοσμένων στον σημερινό τύπο κοινωνίας. Διαστρεβλώνει το ανθρώπινο νόημα της ενσωμάτωσης στην κοινωνία, μετασηματίζοντάς το σε συνήθεια υποταγής στην αυθεντία. Διαστρέφει το ανθρώπινο νόημα της αντιμετώπισης της πραγματικότητας, μετασηματίζοντάς το σε συνήθεια λατρείας του status quo. Επιβάλλει έναν τύπο εργασίας χωρίς κανένα νόημα, που χωρίζει, παραμορφώνει και αποδιορθώνει τις φυσικές και πνευματικές ενέργειες του ανθρώπινου όντος. Όσο περισσότερο προσφέρε-

ται εκπαίδευση σημερινού τύπου, τόσο περισσότερο παράγονται όντα μέ έσωτερικευμένο τό ραγιαδισμό.

Η ανάπτυξη της παραγωγής και η ύλική άφθονία πού ύποτίθεται ότι θά φέρει δέν θά επιφέρουν από μόνες τους αλλαγή τών κοινωνικών συμπεριφορών. Δέν θά βάλουν τέλος στον «άγώνα όλων έναντίους όλων». Συνοπτικά μιλώντας, αυτός ό άγώνας είναι πολύ πιο βίαιος και άλύπητος στίς ΗΠΑ σήμερα άπ' ότι σ' ένα άφρικάνικο χωριό. Οί λόγοι είναι προφανείς: στή σύγχρονη κοινωνία ή ξένωση διαπερνά όλα τά πράγματα και καταστρέφει τό νόημα τών πάντων. Οί μόνες άξίες και τά μόνα κίνητρα πού παραμένουν είναι όλο και ύψηλότερα (όχι άπλώς ύψηλότερα) «επίπεδα» ύλικής κατανάλωσης. Η κοινωνία, για νά παρηγορήσει τή διαρκώς αύξανόμενη φρρύδευση πού ζούν οί άνθρωποι στή δουλειά τους, όπως και σέ όλες τίς άλλες κοινωνικές δραστηριότητες, τούς παρουσιάζει έναν άλλο στόχο: τήν άπόκτηση όλο και πιο πολυάριθμων «αγαθών». Η άπόσταση μεταξύ εκείνου πού πραγματικά μπορεί νά άποκτήσει ένας εργάτης κι εκείνου πού ή κοινωνία όρίζει ως «άξιοπρεπές» επίπεδο κατανάλωσης *αύξανόταν* άσταμάτητα μαζί μέ τήν αύξηση τής παραγωγής και τήν άνοδο τών πραγματικών επιπέδων ζωής. Αυτή ή διαδικασία –και ό «άγώνας όλων έναντίους όλων» πού τής αντίστοιχεί– δέν θά σταματήσει αν δέν καταστραφεί από τή ρίζα της ή σημερινή κουλτούρα, ή λατρεία της για κατανάλωση και ή κτητική φιλοσοφία της. Αυτές οί καπιταλιστικές συμπεριφορές στήν πραγματικότητα έχουν διεισδύσει πλήρως, ύποτάξει και παραμορφώσει αυτό πού σήμερα παρουσιάζεται σαν «μαρξισμός».

Τόσο ό ιδιωτικός καπιταλισμός όσο και ό γραφειοκρατικός καπιταλισμός χρησιμοποιούν τήν ίδια μέθοδο για νά διατηρήσουν τούς ανθρώπους δεμένους στή δουλειά τους και, ταυτόχρονα, σέ άμοιβαίο άνταγωνισμό. Είναι ή συστηματική πολιτική τής διαφοροποίησης τών μισθών. Από τή μία πλευρά, ύπάρχει μία τερατώδης διαφοροποίηση τών άποδοχών μεταξύ τών κατώτερων και τών άνωτερων στρωμάτων τής γραφειοκρατικής πυραμίδας –τής επιχείρησης και του κράτους. Από μία άλλη πλευρά, εισάγονται συστηματικά τεχνητές διαφοροποιήσεις πληρωμών για νά καταστρέψουν τήν ταξική άλληλεγγύη. Εφαρμόζονται σέ ανθρώπους μέ παρεμφερείς εργασίες από άποψη ειδίκευσης ή απαιτούμενων προσπαθειών. "Όταν ή ταξική δομή τής κοινωνίας καταστραφεί, καμιά οικονομική ή άλλη δικαιολογία δέν θά ύπάρχει για τή διατήρηση τών διαφοροποιήσεων. Είναι άδύνατο νά συζητήσουμε έδώ τίς άπίστευτες σοφιστείες μέ τίς όποιες οί δήθεν «μαρξιστές» προσπάθησαν νά δικαιολογήσουν τήν άνισότητα τών άποδοχών στή Ρωσία ή στο «σοσιαλισμό» γενικότερα. Άς ύπογραμμίσουμε μόνο δύο σημεία:

(α) Η αύστηρή εφαρμογή τής άρχής «από τόν καθένα σύμφωνα μέ

τήν άξία τής προσφερομένης εργασίας», πού ύποστήριξε ό Μάρξ στήν *Κριτική του προγράμματος τής Γκότα*, θά όδηγούσε τό πολύ πολύ σέ μία διαφοροποίηση τών άποδοχών τής τάξεως από 1 (άνειδίκευτη χειρωνακτική εργασία) μέχρι 1,25 ή 1,5 (πυρηνικός φυσικός). «Άξία προσφερομένης εργασίας» έννοώ τήν άξία μέ τή μαρξική έννοια του όρου, όπως τήν όρίζει ή θεωρία τής άξίας-εργασίας.

(β) Τήν άνισότητα τών άποδοχών σέ μία σοσιαλιστική κοινωνία τή δικαιολογούν συνήθως μέ τό επιχείρημα ότι ή κοινωνία θά πρέπει νά άνταμείβει τόν ειδικευμένο εργάτη για τά έξοδα τής ειδίκευσής του (συμπεριλαμβανομένων και τών χρόνων τών σπουδών του). Οί διαφοροποιήσεις τών άποδοχών στήν καπιταλιστική κοινωνία άνταποδίδουν αυτά τά έξοδα στο πολλαπλάσιο. Αυτή ή «άρχη» θά ήταν παραλογισμός στή σοσιαλιστική κοινωνία όπου τά έξοδα ειδίκευσης δέν θά τά αναλαμβάνει τό άτομο (άλλωστε κάτι τέτοιο δέν συμβαίνει ούτε σήμερα) αλλά ή ίδια ή κοινωνία.

Ποτέ δέν θά μπορούσε νά ύπάρξει συλλογική και δημοκρατική διαχείριση του εργοστασίου, τής οικονομίας ή τής κοινωνίας αν τήν άσκοούσαν άτομα οικονομικά άνισα. Η διατήρηση τών διαφοροποιήσεων τών άποδοχών θά έτεινε άμεσα στήν αναγέννηση του σημερινού χάους. *Ίσος μισθός για όσους εργάζονται*, αυτός θά πρέπει νά είναι ένας από τούς θεμελιώδεις κανόνες πού όφείλει νά εφαρμόσει ή σοσιαλιστική επανάσταση.

Η σοσιαλιστική όργάνωση

Τί κάνουμε πραγματικά όταν, ως σοσιαλιστές επαναστάτες, προσπαθούμε νά προσδιορίσουμε πώς έννοούμε τό σοσιαλισμό; Προσπαθούμε, χωρίς άμφιβολία, νά άποσαφηνίσουμε τό ίδιο τό κίνημα. Άλλά ποιοί είμαστε εμείς; Τί αντιπροσωπεύουμε; Σέ ποιο πρόγραμμα θέλουμε νά μάς κρίνουν οί εργαζόμενοι;

Η στοιχειώδης πολιτική τιμότητα άπαιτεί νά διατυπώσουμε άνοιχτά, χωρίς διφορούμενα και κρυφές σκέψεις, τούς στόχους για τούς όποιους πιστεύουμε πώς θά 'πρεπε νά άγωνίζονται οί εργαζόμενοι. Άλλά αυτό είναι και ένα ζήτημα μέ μεγάλη πρακτική σημασία. Ένα ζήτημα ζωής και θανάτου πού άφορά τήν επαναστατική όργάνωση και τήν ανάπτυξη της. Και νά γιατί.

Άς δούμε πρώτα πρώτα τή σχέση μεταξύ επαναστατικής όργάνωσης και εργατικής τάξης. Τί πρέπει νά είναι αυτή ή σχέση; Άν μοναδικός, ή κύριος, σκοπός τής σοσιαλιστικής επανάστασης είναι ή έξάλειψη τής ιδιωτικής ιδιοκτησίας και τής άγοράς, μέ στόχο τήν επιτάχυνση –μέσω τών εθνικοποιήσεων και του σχεδιασμού– τής ανάπτυξης τής παραγωγής, τό προλεταριάτο δέν έχει νά παίξει κανένα *συνειδητό και αυτόνομο* ρόλο σ' αυτόν τό μετασχηματισμό. Όλα τά μέτρα πού μετατρέπουν τό προλεταριάτο σέ ύπάκουο και πειθαρχημένο

πεζικό στή διάθεση του «επαναστατικού» γενικού Έπιτελείου είναι, σ' αυτή την περίπτωση, κατάλληλα και καλά. Άρκει νά προετοιμασθεί ή εργατική τάξη -ή νά όδηγηθεί σέ πόλεμο έναντιόν του καπιταλισμού μέχρι θανάτου. Δέν έχει καμιά σημασία νά ξέρει πώς, γιατί και για ποιό σκοπό. Η «ήγεσία» ξέρει. Η σχέση μεταξύ Κόμματος και τάξης είναι, σ' αυτή την περίπτωση, όμολογη της διαίρεσης της καπιταλιστικής ή της γραφειοκρατικής κοινωνίας μεταξύ διευθυντών και άπλών έκτελεστών. Μετά την επανάσταση ή έξουσία και ή διαχείριση άνήκουν στό Κόμμα, τό όποιο «διαχειρίζεται» την κοινωνία «για τά συμφέροντα των εργατών». Αυτή την αντίληψη συμμερίζονται οί σταλινικοί και οί τροτσικιστές. Σ' αυτές τίς συνθήκες ή εμφάνιση μιάς γραφειοκρατικής κοινωνίας, μιάς ταξικής κοινωνίας, γίνεται άναπόφευκτη.

(Συναντάμε αυτή την αντίληψη, μέ μιά έλαφρή μεταμφίση, στό τεύχος του Όκτωβρίου-Νοεμβρίου του 1960 της *Labour Review* [«θεωρητικό» όργανο των άγγλων τροτσικιστών]. Ένα άρθρο του Κλίφ Σλότερ μέ τίτλο «Τί είναι ή επαναστατική ήγεσία» περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, μιά επίθεση κατά των ιδεών του *Socialisme ou Barbarie*. Σ' αυτό τό άρθρο δέν θά βρούμε τίποτα πέρα από την πάντα ίδια συλλογή κοινοτυπιών περί «της αναγκαιότητας μιάς σιδερένιας ήγεσίας», πού συναντά κανείς σ' όποιοδήποτε τροτσικιστικό άρθρο μ' αυτό τό θέμα τά είκοσι τελευταία χρόνια. Ο συγγραφέας ακολουθεί πιστά την άθθεντική παράδοση των έπιγώνων του Τρότσκι, άποφεύγοντας έπιμελώς κάθε προσπάθεια κατανόησης των ιδεών στις όποιες κάνει κριτική. Τό θεωρητικό του έπίπεδο φαίνεται καθαρά από τό ότι, κατ' αυτόν, όλη ή ιστορία της ανθρωπότητας έδώ και σαράντα χρόνια δέν μπορεί νά εξηγηθεί παρά από «την κρίση της επαναστατικής ήγεσίας». Ούτε μισό δευτερόλεπτο δέν άναρωτιέται: ποιά είναι λοιπόν τά αίτια αυτής της κρίσης; Άν τό Κόμμα είναι ή άπάντηση σ' αυτή την κρίση και τό Κόμμα αυτό «όφείλει νά φτιαχτεί από εκείνους πού κατανοούν θεωρητικά την ιστορική διαδικασία», πώς εξηγείται τό ότι έδώ και τριάντα χρόνια οί κατανοούντες τροτσικιστές δέν κατάφεραν νά τό φτιάξουν; Γιατί οί τροτσικιστικές όργανώσεις κατέργεισαν ακόμα και στις χώρες πού κάποτε είχαν κάποιες δυνάμεις; Η «άπόρριψη» των αντιγραφειοκρατικών αντίληψεων πού μās προσφέρει ό Σλότερ βασίζεται στό έπιχείρημα ότι ή συνείδηση είναι άναγκαία για την άνατροπή του καπιταλισμού. Έπειτα ταυτίζει, μέ άφέλεια μάλλον, τή συνείδηση μέ τή συνείδηση των ήγετών του Κόμματος. Στο τέλος, ό συγγραφέας προδίνει την ύσιαστικά άστική νοοτροπία του περιγράφοντας τή συγκέντρωση της άστικής έξουσίας, την όργάνωσή της, τον έξοπλισμό της κλπ. και άπαιτώντας, για νά τίς πολεμήσουμε, «νά έπιταθεί ή πειθαρχία και ή συγκεντρωτική άθθενία στον μεγαλύτερο μέχρι τώρα βαθμό». Ούτε

μιά στιγμή δέν ύποψιάζεται πώς ό προλεταριακός συγκεντρωτισμός και ή πειθαρχία -όπως τουλάχιστον ύποδηλώνονται από ένα εργατικό Συμβούλιο ή μιά άπεργιακή έπιτροπή- εκπροσωπούν κάτι τό ριζικά διαφορετικό από τον καπιταλιστικό συγκεντρωτισμό και την πειθαρχία, την ένταση της όποίας ζητά.)

Άν όμως άντικείμενο της σοσιαλιστικής επανάστασης είναι ή θέσμιση της διαχείρισης της παραγωγής, της οικονομίας και της κοινωνικής ζωής από τους εργαζομένους, μέσα από την έξουσία των εργατικών Συμβουλίων, τό ενεργό και συνειδητό ύποκείμενο αυτής της επανάστασης και όλου του μετέπειτα μετασχηματισμού της κοινωνίας δέν μπορεί νά είναι κανείς άλλος από τό ίδιο τό προλεταριάτο. Η σοσιαλιστική επανάσταση μπορεί νά γίνει μόνο μέ την αυτόνομη δράση του προλεταριάτου. Αυτός ό μετασχηματισμός μπορεί νά πραγματοποιηθεί μόνον άν τό προλεταριάτο βρει μέσα του τή θέληση και τή συνείδηση πού είναι άναγκαίες γι' αυτό τον τεράστιο μετασχηματισμό. Ένας σοσιαλισμός ό όποιος πραγματοποιείται «για λογαριασμό του προλεταριάτου», ακόμα και από τό πιο επαναστατικό κόμμα, δέν έχει κανένα άπολύτως νόημα. Συνεπώς, ή επαναστατική όργάνωση δέν είναι ούτε μπορεί νά είναι «ήγεσία» της τάξης. Δέν μπορεί νά είναι παρά ένα εργαλείο της ταξικής πάλης. Κύριο καθήκον της είναι νά βοηθήσει, μέ τά λόγια και μέ τά έργα της, την εργατική τάξη ν' αναλάβει τον ιστορικό ρόλο της διαχείρισης της κοινωνίας.

Ποιά πρέπει νά είναι ή έσωτερική λειτουργία αυτής της επαναστατικής όργάνωσης; Σύμφωνα μέ τίς παραδοσιακές αντίληψεις, τό Κόμμα όργανώνεται και λειτουργεί μέ βάση όρισμένες άρχές πού έχουν άποδείξει την άποτελεσματικότητά τους και ύποτίθεται ότι βασίζονται στην «καλή θέληση» -δηλαδή καταμερισμό της εργασίας μεταξύ «ήγετών» και «βάσης», έλεγχο των «ήγετών» από τή «βάση» σέ άραιά διαστήματα και συνήθως εκ των ύστερων (έτσι πού ό ύποτιθέμενος έλεγχος καταντά άπλή έπιδοκιμασία), έξειδείκευση, άυστηρή διαίρεση των καθηκόντων κλπ. Αυτά μπορεί νά είναι άστική καλή θέληση αλλά από επαναστατική άποψη είναι άνοησίες. Αυτός ό τύπος όργάνωσης είναι άποτελεσματικός μόνο μέ την έννοια ότι άναπαράγει άποτελεσματικά μιά άστική τάξη πραγμάτων, τόσο μέσα όσο κι έξω από τό Κόμμα. Στην καλύτερη και στην πιο «δημοκρατική» μορφή του, δέν είναι παρά μιά παρωδία του άστικού κοινοβουλευτισμού.

Η επαναστατική όργάνωση θά πρέπει νά εφαρμόσει ή ίδια τίς άρχές πού άνέπτυξε τό προλεταριάτο στή διάρκεια των ιστορικών άγώνων του: την Κομμούνα, τά Σοβιέτ, τά εργατικά Συμβούλια. Θά πρέπει νά θεοπίσει την άυτονομία των τοπικών όργάνων της στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό πού συμβαδίζει μέ την ένότητα της όργάνωσης: την άμεση δημοκρατία παντού όπου μπορεί νά γίνει πράξη ύλικά.

τήν ἐκλογή καί τό ἀνακλητό ἀνά πάσα στιγμή ὄλων τῶν ἐκπροσώπων πού συμμετέχουν σέ ὄργανα μέ ἀποφασιστική ἐξουσία.

Ποιές εἶναι οἱ σοσιαλιστικές διεκδικήσεις;

Ποιά θά ἔπρεπε νά εἶναι ἡ στάση τῆς ὀργάνωσης ἀπέναντι στούς καθημερινούς ταξικούς ἀγῶνες; Ποιές «ἄμεσες» ὄσο καί «μεταβατικές» διεκδικήσεις θά ἔπρεπε νά στηρίζει;

Οἱ παραδοσιακές ὀργανώσεις, ρεφορμιστικές ἢ «μαρξιστικές», ἔβλεπαν αὐτούς τοὺς ἀγῶνες ἀποκλειστικά σάν ἓνα μέσο γιά νά ἐπιτευχθεῖ ὁ ἔλεγχος καί ἡ διεύθυνση τῆς τάξης ἀπό τό κόμμα. Αὐτό πού ἐνδιαφέρει γιά παράδειγμα τοὺς τροτσκιστές σέ μιά ἀπεργία εἶναι νά κατορθώσουν νά ἐφαρμόσει ἡ ἀπεργιακή ἐπιτροπή τή «γραμμή» πού ἀποφάσισε ἡ φράξια τοῦ κόμματος. Συχνά οἱ ἀπεργίες ὀδηγοῦνται στήν ἡττα ἐπειδή ὅλη ἡ ἐκπαίδευση, ὅλη ἡ νοοτροπία τῶν μελῶν τῶν κομμάτων τοὺς κάνει νά θεωροῦν (κι αὐτό ὄχι κατ' ἀνάγκη συνειδητά) πρωταρχικό στόχο τους πῶς θά ἐλέγξουν τό κίνημα καί ὄχι πῶς τό ἴδιο τό κίνημα θά προχωρήσει. Τέτοιες ὀργανώσεις θεωροῦν τοὺς ἀγῶνες στά συνδικάτα οὐσιαστικά μιά πάλι γιά τόν ἔλεγχο τοῦ συνδικαλιστικοῦ ὀργάνου.

Ἡ ἀντιδραστική ἰδεολογία καί συμπεριφορά αὐτῶν τῶν ὀργανώσεων ἀντανακλῶνται στίς διεκδικήσεις πού ὑποστηρίζουν. Κι αὐτό μέ δύο τρόπους. Πρῶτα πρῶτα, ἐπειδή δέν μιλάνε παρά γιά αὐξήσεις μισθῶν, γιά πάλι ἐνάντια στίς ἀπολύσεις καί τήν ἀνεργία ἢ γιά ἐθνικοποιήσεις, συγκεντρῶνουν τήν προσοχή τῶν ἐργαζομένων σέ μεταρρυθμίσεις πού ὄχι μόνο μπορεῖ κάλλιστα νά ἰκανοποιήσῃ ὁ καπιταλισμός ἀλλά καί τίς ὁποῖες, ὄλο καί περισσότερο, ὁ καπιταλισμός πράγματι ἰκανοποιεῖ. Αὐτές οἱ μεταρρυθμίσεις εἶναι στήν πραγματικότητα ἡ ἴδια ἢ ἔκφραση τοῦ γραφειοκρατικοῦ μετασχηματισμοῦ πού πραγματοποιεῖται σήμερα στήν κοινωνία. Ἄν τίς πάρομε ξεχωριστά, αὐτές οἱ διεκδικήσεις τείνουν ἀπλῶς στόν ἐξορθολογισμό τῆς δομῆς τῆς ὑπάρχουσας κοινωνίας. Ταυτίζονται ἀπόλυτα μέ τό πρόγραμμα τῆς «προοδευτικῆς» ἢ «ἀριστοτελεῆς» πτέρυγας τῶν κυρίαρχων τάξεων.

Ἐπειτα, αὐτές οἱ ὀργανώσεις φενακίζουν καί χειραγωγοῦν τοὺς ἐργαζομένους προωθώντας «μεταβατικές» διεκδικήσεις – κινήματα κλίμακα τῶν μισθῶν καί τῶν ὥρων δουλειᾶς, ἐργατικό «ἐλεγχό», ἐργατικές πολιτοφυλακές κλπ. – πού ὑποτίθεται ὅτι δέν συμβιβάζονται μέ τόν καπιταλισμό, τίς ὁποῖες ὄμως δέν τίς παρουσιάζουν ἔτσι στήν ἐργατική τάξη. (Στήν πραγματικότητα ὀρισμένες ἀπ' αὐτές τίς διεκδικήσεις συμβιβάζονται κάλλιστα μέ τόν καπιταλισμό: σήμερα σέ πολλές βιομηχανίες καί σέ πάμπολλες χώρες ἐφαρμόζουν τήν κινήματα τῶν μισθῶν. Ἄλλά αὐτή ἡ ἐκδήλωση τῆς ἰκανότητας τῶν τροτσκιστῶν νά ζοῦν σέ ἓναν φανταστικό κόσμο δέν ἔχει κανένα ἐνδια-

φέρον γιά τήν οὐσία τῆς συζήτησής μας.) Τό Κόμμα π.χ. «ξέρει» (ἢ νομίζει ὅτι ξέρει) πῶς οἱ καπιταλιστές δέν πρόκειται ποτέ νά δεχτοῦν τήν κινήματα κλίμακα τῶν μισθῶν. Νομίζει πῶς μιά τέτοια διεκδίκηση θά ὀδηγήσει σέ μιά ἐπαναστατική κατάσταση καί, τελικά, στήν ἴδια τήν ἐπανάσταση, ἄρκει οἱ ἐργάτες νά πολεμήσουν ἀληθινά γι' αὐτήν. Ἄλλά δέν τό λέει δημόσια. Ἄν τό ἔλεγε, θά «τρόμαζε τοὺς ἐργάτες», πού «ἀκόμα» δέν εἶναι ὄριμοι νά ἀγωνιστοῦν οὔτε γιά τό σοσιαλισμό. Ἐτοι προωθοῦν σάν *πραγματοποιήσιμη* τή φαινομενικά ἀθῶα διεκδίκηση τῆς κινήματος κλίμακας τῶν μισθῶν... ἐνῶ «ξέρουν» πῶς δέν εἶναι πραγματοποιήσιμη. Εἶναι τό δόλωμα πού θά κάνει τοὺς ἐργάτες νά δαγκώσουν τό ἀγκίστρι καί στή συνέχεια νά καταπιοῦν τήν ἐπαναστατική γραμμή. Τό Κόμμα, πού κρατάει σφιχτά τό καλάμι, θά πιάσει λοιπόν καί θά ρίξει ἀπαλά τήν τάξη στό «σοσιαλιστικό» πηγάδι. Ὅλα αὐτά θά ἦταν τερατώδη ἂν δέν ἦταν ἀπίστευτα γελοῖα.

Γιά τήν ἐπαναστατική ὀργάνωση δέν ὑπάρχει παρά ἓνα καί μοναδικό κριτήριο, ἀπλό, πού καθορίζει τή στάση τῆς ἀπέναντι στούς καθημερινούς ἀγῶνες τῶν ἐργατῶν. Αὐτή ἡ ἰδιαίτερη μορφή ἀγῶνα, αὐτή ἡ ἰδιαίτερη μορφή ὀργάνωσης, *μεγαλώνει ἢ μειώνει* τή συμμετοχή τῶν ἐργατῶν, τή συνείδησή τους, τήν ἰκανότητά τους νά διαχειρίζονται τίς ὑποθέσεις τους, τήν ἐμπιστοσύνη τους στόν ἑαυτό τους (δεδομένου ὅτι, ἐπιπλέον, ὄλοι αὐτοί οἱ παράγοντες εἶναι οἱ *μόνοι* πού μποροῦν νά ἐγγυηθοῦν ἂν ἓνας ἀγῶνας θά εἶναι *συνεπής* καί ἀποτελεσματικός ἀκόμα καί ἀπό τήν πιό ἄμεση καί περιορισμένη ἀποψη);

Συνεπῶς, ὑποστηρίζουμε ἀνεπιφύλακτα: λήψη ἀποφάσεων ἄμεσα ἀπό τίς συνελεύσεις τῶν ἀπεργῶν γιά ὄλα τά σημαντικά ζητήματα: ἀπεργιακές ἐπιτροπές πού ἐκλέγονται καί εἶναι διαρκῶς ἀνακλητές (πράγμα πού εἶναι κοινοτοπία ἴσως στή Μεγάλη Βρετανία ἀλλά ὄχι καί στήν ὑπόλοιπη Εὐρώπη): εἴμαστε ἀντίθετοι στήν καθοδήγηση τῶν ἀπεργιῶν ἀπό τοὺς συνδικαλιστές γραφειοκράτες: ὑποστηρίζουμε ἀνεπιφύλακτα τοὺς shop stewards (οἱ ἐκλεγμένοι ἀνά ἐργαστήριο στή Μεγάλη Βρετανία, ἐκλεγμένοι ἄμεσα ἀπό τοὺς ἐργάτες) καί ἀνακλητοί κάθε στιγμή ἀπό τοὺς ἐργάτες) πολεμάμε ὄλες τίς αὐταπάτες τίς σχετικές μέ τή δυνατότητα «μεταρρύθμισης», «βελτίωσης» ἢ «κατάκτησης» τοῦ γραφειοκρατικοῦ ὀργάνου τῶν συνδικάτων.

Οἱ διεκδικήσεις πρέπει νά ὀρίζονται ἀπό τοὺς ἴδιους τοὺς ἐργαζομένους καί νά μὴν τοὺς ἐπιβάλλονται ἀπό τά συνδικάτα ἢ ἀπό τά κόμματα. Φυσικά αὐτό δέν σημαίνει πῶς ἡ ἐπαναστατική ὀργάνωση δέν ἔχει τή δικιά της ἀποψη γι' αὐτά τά ζητήματα ἢ πῶς θά ἔπρεπε νά μὴν ὑποστηρίζει τήν ἀποψη τῆς ὄταν οἱ ἐργαζόμενοι δέν τή δέχονται. Συνεπάγεται ὄμως πῶς ἡ ὀργάνωση ἀρνεῖται νά χειραγωγήσει τοὺς ἐργαζομένους ἢ νά τοὺς ἀναγκάσει νά υἱοθετήσουν τήν τάδε ἢ τή δέλινα ἀποψη.

Ἡ στάση τῆς ὀργάνωσης ἀπέναντι στίς ἰδιαίτερες διεκδικήσεις συνδέεται ἄμεσα μέ τή συνολική ἀντίληψή της γιά τό σοσιαλισμό. Νά δύο παραδείγματα:

(α) Ἡ πηγή τῆς καταπίεσης τῆς ἐργατικῆς τάξης βρίσκεται στήν ἴδια τήν παραγωγή. Ὁ σοσιαλισμός ἔχει νά κάνει μέ τό μετασχηματισμό αὐτῶν τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Συνεπῶς, οἱ ἄμεσες διεκδικήσεις πού ἔχουν σχέση μέ τίς *συνθήκες δουλειᾶς* καί γενικότερα μέ τή ζωή στό ἐργοστάσιο πρέπει νά ἔχουν κεντρική θέση, τό ἴδιο σημαντική τουλάχιστον – ἄν ὄχι σημαντικότερη – μέ τίς οἰκονομικές διεκδικήσεις. (Δέν εἶναι βέβαια τυχαῖο πού τά παραδοσιακά κόμματα καί τά συνδικάτα ἀποσιωποῦν αὐτό τό πρόβλημα· οὔτε ὅτι ἓνα ὄλο καί μεγαλύτερο ποσοστό «ἀνεπίσημων» ἀπεργιῶν στή Μεγάλη Βρετανία καί στίς ΗΠΑ ἀναπτύσσεται γύρω ἀκριβῶς ἀπ' αὐτές τίς διεκδικήσεις.) Ὅταν υἰοθετοῦμε αὐτή τή θέση, δέν ἐκφράζουμε μόνο τά βαθύτερα ἐνδιαφέροντα τῶν ἐργαζομένων σήμερα· φτιάχνουμε καί ἓναν ἄμεσο δεσμό μέ τό πρόβλημα τῆς ἐπανάστασης. Καί ταυτόχρονα φέρνουμε στό φῶς τή θεμελιωδῶς συντηρητική φύση ὄλων τῶν ὑπαρκτῶν συνδικάτων καί κομμάτων.

(β) Ἡ ἐκμετάλλευση ἐκφράζεται ὄλο καί περισσότερο στήν ἱεραρχική δομή τῶν ἐργασιῶν καί τῶν ἀποδοχῶν καί στήν ἐξατομίκευση πού εἰσάγεται στό προλεταριάτο μέσ' ἀπό τή διαφοροποίηση τῶν μισθῶν. Πρέπει νά καταγγέλλουμε σταθερά τίς ἱεραρχικές ἀντιλήψεις γιά τή δουλειά καί τήν κοινωνική ὀργάνωση. Πρέπει νά ὑποστηρίζουμε ἐκείνες τίς οἰκονομικές διεκδικήσεις πού τείνουν νά καταργήσουν ἢ νά μειώσουν τίς διαφοροποιήσεις τῶν μισθῶν (π.χ. ἴσες αὐξήσεις γιά ὄλους ἢ αὐξήσεις *πρωτικῆς* ποσοτικά, σύμφωνα μέ τούς μισθοῦς τῶν κάτω καί λιγότερο μέ τούς μισθοῦς τῶν πάνω). Ἐτσι βοηθάμε μακροπρόθεσμα τήν ἀνάπτυξη τοῦ συναισθήματος ἀλληλεγγύης μεταξύ τῶν ἐργαζομένων, ξεσκεπάζουμε τή γραφειοκρατία, χτυπάμε ἄμεσα τή φιλοσοφία καί τίς ἀξίες τοῦ καπιταλισμοῦ, χτίζουμε μιά γέφυρα πρὸς τίς θεμελιώδεις ἀντιλήψεις τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Αὐτές εἶναι οἱ ἀληθινές «σοσιαλιστικές διεκδικήσεις». Διεκδικήσεις μεταβατικές, μέ τήν ἔννοια πού δίνει σ' αὐτό τόν ὄρο ἡ τροτσικιστική μυθολογία, δέν ὑπῆρξαν ποτέ στήν ἱστορία. Διεκδικήσεις μεταβατικές ὑπῆρξαν, καί μποροῦν νά ὑπάρξουν, μόνο μέσα σέ δύο σύνολα περιστάσεων: εἴτε, σέ μιά συγκεκριμένη κατάσταση, διεκδικήσεις, πού κατά τά ἄλλα εἶναι «πραγματοποιησίμες» στόν καπιταλισμό, γίνονται ἐκρηκτικές καί ἐπαναστατικές (π.χ. τό «ψωμί καί ἐλευθερία» τοῦ 1917)· εἴτε κάποιες ἄμεσες διεκδικήσεις, ἀρκεῖ νά τίς ὑποστηρίξει σθεναρός ἀγώνας, ὑποσκάπτουν μέ τό περιεχόμενό τους τά βαθύτερα θεμέλια τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Τά παραδείγματα πού δώσαμε παραπάνω ἀνήκουν σ' αὐτή τή δεύτερη κατηγορία.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΕ ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΤΟΥ P.S.U.*

Ἐξέν Ἑνρική: Εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀναφερθοῦμε ἐν συντομία στήν ομάδα «Σοσιαλισμός ἢ Βαρβαρότητα», τήν ὁποία ἐνέπνευσε ὁ Καστοριάδης. Δημιουργήθηκε ἀπό μιά ρήξη μέ τόν τροτσικισμό στά 1948. Τό περιοδικό *Σοσιαλισμός ἢ Βαρβαρότητα* κυκλοφοροῦσε ἀπό τά τέλη τοῦ 1948 μέχρι τό 1965. Ἐκτός ἀπό τόν Καστοριάδη, συνεργάστηκαν κατά καιρούς ὁ Λεφόρ, ὁ Κιοτάρ καί ἄλλοι. Ἡ ζωὴ τῆς ομάδας ἦταν πολυτάραχη: κατά διαστήματα ἐκδηλώθηκαν ἀρκετές συγκρούσεις. Ὁ Καστοριάδης ἔγραψε πολυάριθμα ἀρθρα τά ὁποῖα ἀναδημοσιεύει σήμερα σέ μιά σειρά βιβλία πού βρίσκονται στό στάδιο τῆς ἐκδόσης. Ἀπό ἐκείνη κιόλας τήν ἐποχὴ ἀνέπτυξε μιά προδλημματική θεμελιωμένη στήν αὐτοδιαχείριση καί καταφερόταν μέ σθένος ἐναντία στό σοβιετικό μοντέλο (ἀπό τό δεύτερο μὸλις τεῦχος, ἓνα ἀρθρο ἐναντία στό μοντέλο ἀνάπτυξης τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης, κατόπιν μιά σειρά ἀρθρα ἐναντία στήν ὑπεράσπιση τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης πού πρόβαλλε ἐκείνη τήν ἐποχὴ τό Κομμουνιστικό Κόμμα).

Ἡ ἐξέλιξη τῆς σκέψης του τόν ὀδήγησε στήν ἀμφισβήτηση τοῦ μαρξισμοῦ σέ πολλές ἀπό τίς θεμελιώδεις ὄψεις του.

Πιέρ Γκαρίγκ: Στό βιβλίο «Ἡ C.F.D.T. καί ἡ αὐτοδιαχείριση» ὁ Μέρ καί ὁ Κρουμνὸβ γράφουν: «Ὁ ἐπανακαθορισμός τῶν τρόπων ἀσκησης τῆς ἐξουσίας σέ ὄλα τά ἐπίπεδα στήν κοινωνία δέν περιορίζεται στήν ἐξέταση ἄν ἡ κορυφή σέ σχέση μέ τή βάση ἀπεικονίζουν ἐπαρκῶς μιά πυραμίδα. Ἡ ἴδια ἡ ἀντίληψη τῆς πυραμίδας βρίσκεται σέ μιά διαδικασία ἀπόρριψης.»

Ἐπὶ αὐτῆς τῆς πραγματικότητας ἡ ἀντίληψη τῆς πυραμίδας, καί βρίσκεται σ' ἀλήθεια σέ μιά διαδικασία ἀπόρριψης; Ὁ Μπιλοντό πιστεύει ὅτι αὐτὴ ἡ ἀντίληψη μᾶς ἔχει ἐπιβληθεῖ ἀπό τήν ἀστική

* Κείμενο μᾶς συζήτησης μέ ἀγωνιστῆς τοῦ P.S.U. (Ἐνοποιημένο Σοσιαλιστικό Κόμμα), στίς 12 Ἰανουαρίου τοῦ 1974. Δημοσιεύθηκε στό συμπλήρωμα τοῦ 5ου τεύχους τῆς *Critique Socialiste* (Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1974).